

Margrét Björk Magnúsdóttir

Fornleifaskráning jarðarinnar

Ártúns á Kjalarnesi

Reykjavík 2010

Minjasafn Reykjavíkur

Skýrsla nr. 153

Forsíða: Ártún Kjalarnesi um 1950, horft í norður. Ljósmyndari Þorsteinn Jósepsson
Kjalnesingar: Ábúendur og saga Kjalarneshrepps frá 1890

Skýrslur Minjasafns Reykjavíkur

Ábyrgðarmaður: Guðný Gerður Gunnarsdóttir borgarminjavörður

© Minjasafn Reykjavíkur, Margrét Björk Magnúsdóttir

Skýrsla nr. 153

Reykjavík 2010

Öll réttindi áskilin

Efnisyfirlit

1. Inngangur	5
2. Almennt um verndun fornleifa og tilgang skráningar	6
3. Skráningarsvæðið	7
4. Fornleifaskráning	9
4. Saga Ártúns 125653-308	12
5. Örnefni.....	17
7. Fornleifaskrá Ártúns Kjalarnesi	18
8. Samantekt og niðurstöður	39
Heimildir	42
Myndaskrá	44
Viðauki	45

1. Inngangur

Minjasafn Reykjavíkur annast fornleifaskráningu í Reykjavík. Í þessari skýrslu er greint frá fornleifaúttekt á eyðibýlinu Ártúni á Kjalarnesi. Skráning á Kjalarnesi hófst árið 1999 í samvinnu við *Þjóðminjasafn Íslands* og var *Gunnar Bollason* fenginn til þess að taka saman heimildir og skrifa sögu bæjanna. Frumskráði hann fornleifar í skráningarkerfið Sarp. Á árunum 2002 til 2003 gerði Minjasafni Reykjavíkur átak í vettvangsskráningu fornleifa á Kjalarnesi, en þá skráðu fornleifafraeðingarnir Sólborg Una Pálsdóttir og Jóna Kristín Ámundadóttir stóran hluta af Kjalarnesi.

Mynd 1. Skráningarsvæðið, Ártún Kjalarnesi.

Haustið 2006 var höfð samvinna við *Háskóla Íslands* um að fara yfir skráningu nokkurra jarða á Kjalarnesi, þar á meðal jarðarinnar Ártúns. Sú vinna fór fram á námskeiðinu „Fornleifarannsókn á vettvangi“. Kennari var *Guðmundur Ólafsson* fornleifafraeðingur og leiðbeindi hann nemendum við fornleifaskráningu á Kjalarnesi. Þá var farið skipulega yfir jörðina Ártún og minjar skráðar og staðsettar af nemendum *Margréti Björk Magnúsdóttur* og *Davíð Braga Konráðssyni*.

Þessi skráningarskýrsla byggir á gögnum fyrr nefndra aðila og viðtölum við staðkunnuga. Rætt var við núverandi eigendur að Ártúni þau Ásthildi Skjaldardóttur og Birgi Aðalsteinsson bændur á Bakka, Krístrúnu Ósk Kalmansdóttur, sem er fædd og uppalin í Ártúni og Önnu

Margréti Sigurðardóttur í Saurbæ. Eru þeim öllum færðar bestu þakkir fyrir fróðlegar upplýsingar, veitingar og gott samstarf.

Skýrslan hefst á því að fjallað er almennt um verndun fornleifa og tilgang og framkvæmd fornleifaskráningar. Þá er gerð grein fyrir skráningarsvæðinu og þeirri aðferð sem notuð er við fornleifaskráningu. Eftir það er farið yfir sögu jarðarinnar Ártúns, greint frá örnefnum og fornleifum í fornleifaskrá og í samantekt lagt mat á varðveislugildi minja sem finnast á jörðinni. Í viðauka er að finna töflu með samantekt á fjölda fornleifa, staðsetningu, aldri, hlutverki þeirra og tegund. Kort sem koma fyrir í skýrslunni voru unnin með tölvuhugbúnaðinum ArcGis í landsupplýsingar frá Landsupplýsingakerfi Reykjavíkur, LUKR.

2. Almennt um verndun fornleifa og tilgang skráningar

Í Þjóðminjalögum¹ kemur fram að skylt er að skrá fornleifar á skipulagsskyldum svæðum áður en gengið er frá skipulagi eða endurskoðun þess. Tilgangur þjóðminjalaganna er að stuðla að verndun menningarsögulegra minja og tryggja að íslenskur menningararfur flytjist óspilltur til komandi kynslóða. Meðal þess sem telst til menningararfsins eru fornleifar sem eru í 9. grein þjóðminjalaga skilgreindar þannig:

Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar, sbr. 11. gr. Samkvæmt lögum eru allar fornleifar friðhelgar og verndaðar gegn hvers kyns raski. Í 10. grein laganna segir:

Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins.

¹ Þjóðminjalög 107/2001.

Þetta á við um allar fornleifar, þekktar sem óþekktar, sbr. 13. grein:

Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd undir fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum.

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að fornleifar verði fyrir raski eða skemmdum að nauðsynjalausu. Það er einnig hægð þeirra sem stýra framkvæmdum að hafa yfirlit yfir fornleifar þar sem unnið er að framkvæmdum. Þannig má minnka líkur á að óvænt finnist fornleifar sem nauðsynlega verður að rannsaka. Uppgröftur sem unninn er vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmdaraðilum er síður æskilegur frá sjónarmiði minjavörslu. Fornleifaskráning sameinar því hagsmunum þeirra sem standa að framkvæmdum.² Almenn er æskilegast að framkvæmdum sé beint frá minjastöðum, því að þeir sem standa fyrir meiriháttar framkvæmdum bera kostnað af fornleifarannsóknnum sem nauðsynlegar reynast þeirra vegna, sbr. 14. grein þjóðminjalaga:

Nú telur landeigandi, ábúandi eða einhver annar, þar á meðal sá sem stjórnar opinberum framkvæmdum, að hann þurfi að gera jarðrask, svo sem vegna vegagerðar, veitulagnar, framræslu eða skógræktar, er haggð geti við fornleifum og skal hann þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá því áður en hafist er handa við verkið. Lýst skal nákvæmlega breytingum þeim er af framkvæmd mundi leiða. Fornleifavernd ríkisins ákveður hvort og hvenær framkvæmd megi hefja og með hvaða skilmálum. Við allar meiri háttar framkvæmdir, svo sem vegagerð, virkjanaf framkvæmdir, flugvallargerð, veitulagnir og skógrækt, skal sá sem fyrir þeim stendur bera kostnað af nauðsynlegum rannsóknum.

Í þessari skýrslu er tekin saman skrá yfir þá staði sem geyma fornleifar og aðrar yngri menningarminjar innan jarðarinnar Ártúns á Kjalarnesi. Skráningin gefur gott yfirlit yfir minjar á jörðinni og með henni ætti að vera hægt að draga úr skemmdum á fornleifum ef til framkvæmda kemur, en auðvitað geta komið í ljós áður óþekktar fornleifar undan sverði.

3. Skráningarsvæðið

Skráningarsvæðið nær yfir jörðina Ártún á Kjalarnesi, sem liggur frá Blikdalsmynni í sjó fram, en við skráninguna var gengið út frá landamerkjum eins og þau voru árið 1890.³ Heimildir um landamerki Ártúns frá þeim tíma er að finna í skjölum frá árinu 1890, annars vegar í markalýsingu fyrir Saurbæ nr. 84 og hinsvegar í skjölum um landamerki Bakka nr. 83, en þá lágu þær jarðir að landi Ártúns.

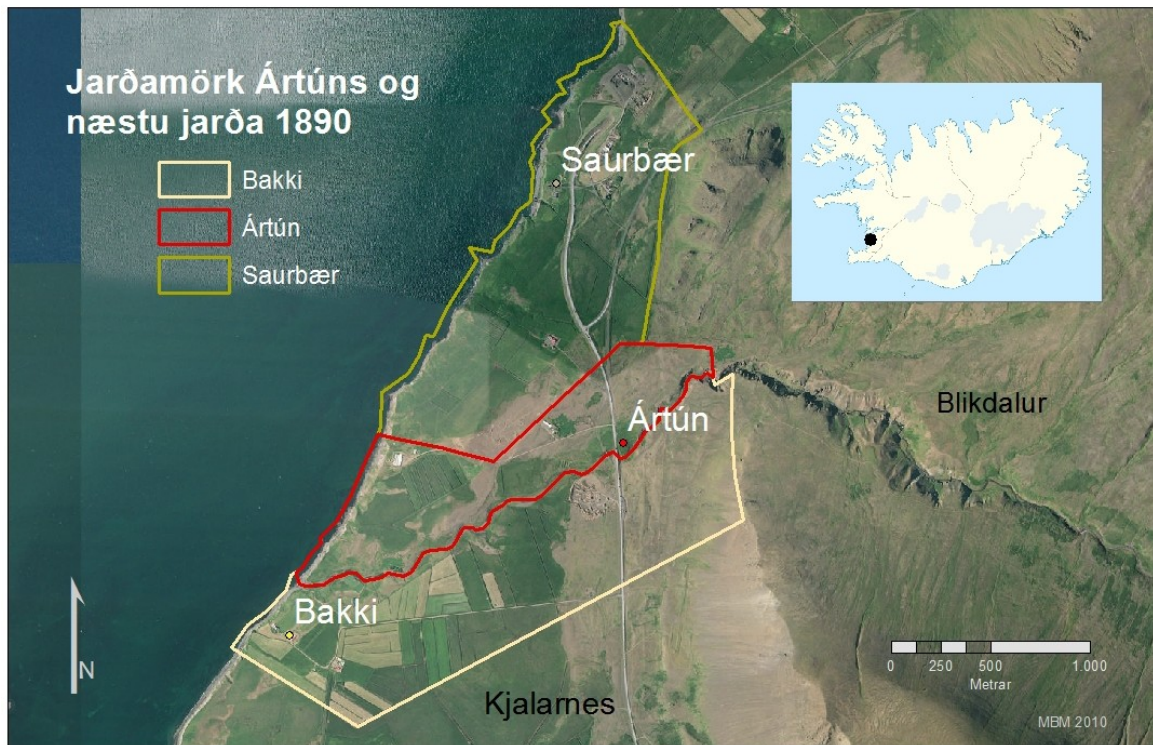
² Ragnheiður Traustadóttir (2000), 8.

³ Landamerki Bakka á Kjalarnesi. Nr. 83. 1890.

³ Markalýsing fyrir Saurbæ á Kjalarnesi. Nr. 84. 1890.

„Fyrir Átrúni ræður að sunnan Ártúnsá frá sjó að Bleikdalsmynni en að norðanverðu eru mörk frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina bein lína norðanvert ásholtið fyrir vestan Kringlumýri og þaðan í þúfu á Grafarás upp að dalsmynni.“⁴

„Að norðanverðu ræður Ártúnsá að Bleikdalsmynni, þaðan ein landamerki í Urðargeira, þaðan í Pollalæk en úr Pollalæk ræður garðlag sem ber í þúfu sunnanvert við Grænhól, úr þeirri þúfu beina stefnu í Fjósgróf við sjó fram.“⁵

Mynd 2. Jarðamörk 1890.⁶

Sem fyrr liggur land Ártúns að jörðinni Bakka að sunnan og ræður Ártúnsá frá sjó að Blikdalsmynni. Að norðan liggur land Ártúns að jörðinni Dalsmynni, sem varð til árið 1930 þegar jörðinni Saurbæ var skipt, og að Melagerði og Melavöllum.⁷ Að sögn Ásthildar Skjaldardóttur bónda á Bakka voru Melagerði og Melavellir byggðir út úr Ártúni en bræðurnir Bjarni og Gunnar Þorvarðarsynir, sem voru bændur á Bakka frá árinu 1950 til 1997, seldu landspildur fyrir Melagerði árið 1975 og Melavelli árið 1979.⁸ Efrimörk jarðarinnar eru við mynni Blikdals sem er stór grösugur dalur í vestanverðri Esju. Dalurinn er nú allur í eigu Reykjavíkurborgar en skiptist áður á milli kirkjujarðanna í Saurbæ og Brautarholts. Blikdalur skiptist eftir ánni sem rennur eftir honum miðjum og átti Saurbær dalinn að norðanverðu en

⁴ Markalýsing fyrir Saurbæ á Kjalarnesi. Nr. 84. 1890.

⁵ Landamerki Bakka á Kjalarnesi. Nr. 83. 1890.

⁶ Jarðamörk eru sett fram án ábyrgðar.

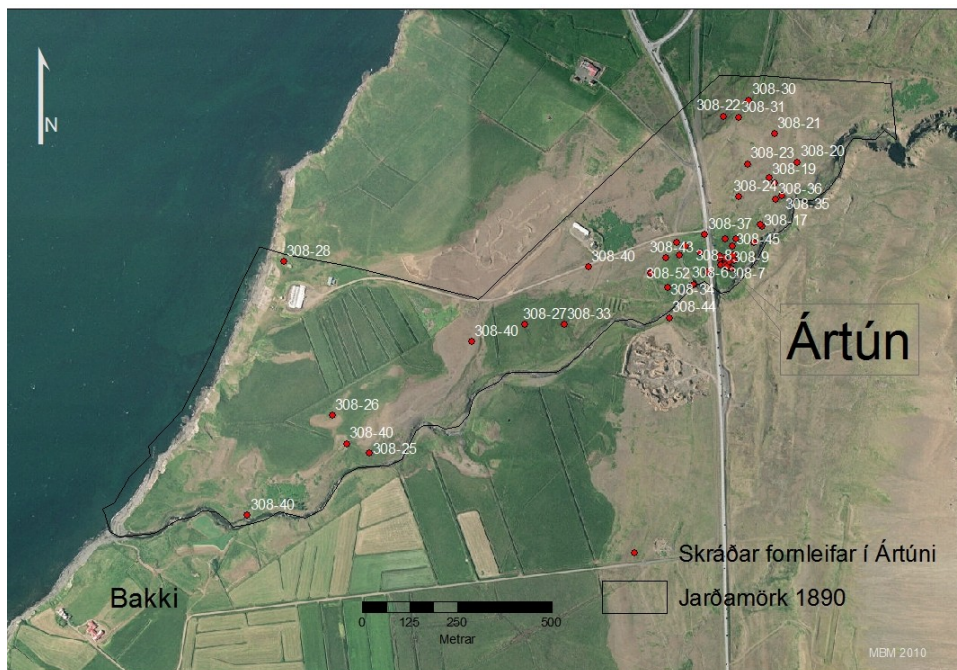
⁷ Þorsteinn Jónsson (1998), 109.

⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 3.

Brautarholt að sunnanverðu. Dalurinn hefur löngum verið nýttur til uppreksturs búfjár frá bæjum á Kjalarnesi og áður fyrr voru þar einnig nokkrar selstöður sem enn má sjá minjar um.

4. Fornleifaskráning

Þegar fornleifar eru skráðar eru þær auðkenndar með nafni og númeri. Fornleifarnar eru skráðar í gagnagrunninn Sarp en þar eru þær flokkaðar eftir jörðum, eins og jarðaskipting var um 1835-45, og fá þrískipt auðkennisnúmer. Fyrst kemur landsnúmer sem Fasteignaskrá Íslands úthlutar, því næst númer jarðarinnar samkvæmt Jarðabók J. Johnsens frá 1847 en þriðji og síðasti hlutinn er hlaupandi tala sem er númer á skráðum minjum. Í þessu tilviki er fyrsti hlutinn landsnúmerið **125653** og annar hlutinn frá Jarðabók J. Johnsen er **308**. Þannig er auðkenni Ártúns: **Ártún 125653 308-1** en á mynd 3 má sjá staðsetningu og númer skráðra minja á jörðinni. Í fornleifaskrá er síðan eðli og einkennum minja lýst og skráð undir „**tegund**“. Ef heimild er fyrir minjum en þær finnast ekki á yfirborði, eru þær skráðar sem „**heimild**“ og vísað í heimildina, en á þeim stöðum eru líkur á því að minjar sé enn að finna í jörðu. Undir liðnum „**hlutverk**“ er því hlutverki lýst sem viðfangsefnið hafði þegar það var í notkun. Við „**aldur**“ fornleifa er skráð ártal frá því ári þegar viðfangsefnið var skapað og til þess árs þegar hætt var að nota það. Aldur minjanna er áætlaður út frá heimildum og minjunum sjálfum. Fornleifarnar eru hnitsettar í kerfinu **ISN93** en lýsing á staðsetningu og afstöðu minja í landslagi er undir „**staðhættir**“. Útlit og ástand minja á þeim tíma þegar þær voru skráðar og hnitsettar er sett undir „**lýsing**“. Einnig er lagt mat á ástand minja og hvort þær séu í hættu af einhverjum ástæðum. Í heimildaskrá er vísað í heimildir og/eða heimildarmenn fyrir viðkomandi fornleifar.

Mynd 3. Minjakort.

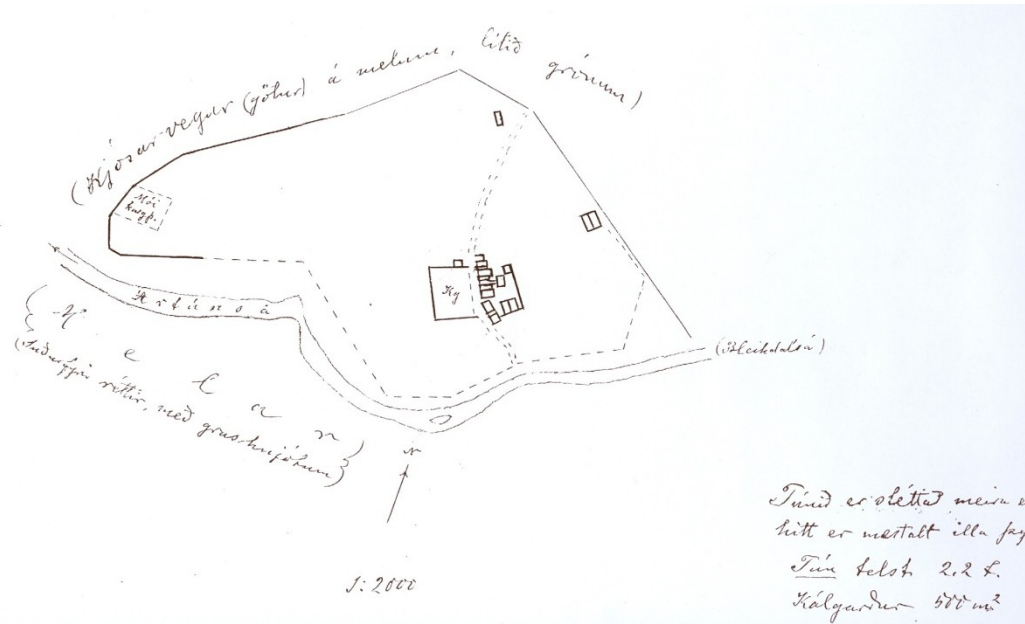
Þeim hluta jarðarinnar sem liggur fyrir ofan og austan Vesturlandsveg virðist lítið sem ekkert hafa verið raskað frá því búskapur lagðist af á jörðinni 1956. Þar er því að finna vel varðveittan bæjarhól þar sem tóftir síðasta bæjarins standa enn. Við skráninguna var bæjarhóll Ártúns og minjar sem tengjast landbúnaði mældar upp, teiknaðar og ljósmyndaðar en herminjar, sem er að finna í nokkrum mæli á jörðinni, voru ljósmyndaðar, stikaðar og staðsettar. Á minjakorti á mynd 3 má sjá skráðar og staðsettar minjar á allri jörðinni en mynd 4 sýnir minjar sem eru á og í kringum bæjarhólinn.

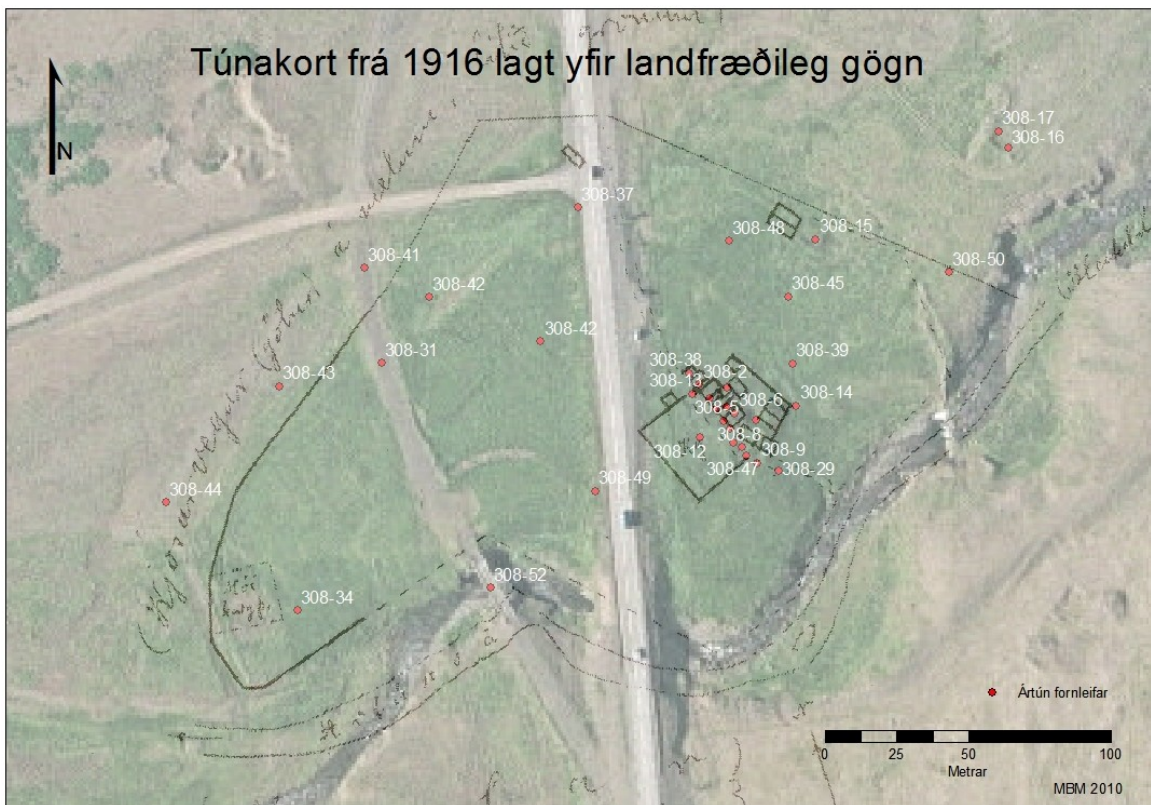
Mynd 4 Minjar í heimatúni.

Við skráninguna var rýnt í margskonar heimildir, loftmyndir, kort, örnefnaskrár og fleiri ritaðar heimildir og tíndir til þeir staðir sem hafa hugsanlega minjar að geyma ásamt því að ræða við staðkunnuga.

Túnakort Ártúns frá 1916 er ein af þeim heimildum sem rýnt var í en inná kortið voru einnig teiknuð mannvirki sem þá voru til staðar. Þegar túnakortið var lagt yfir nýlega loftmynd úr gagnagrunni LUKR kom í ljós að rústir flestra húsanna frá 1916 eru enn sjáanlegar eins og sjá má á mynd 4. Aðeins rúst eins mannvirkis er ekki lengur til staðar síðan kortið var gert en það var rúst af litlu hesthúsi sem stóð við traðirnar norðan megin en hún hefur horfið við lagningu Vesturlandsvegarins.

Mynd 5. Túnakort frá árinu 1916.⁹

Mynd 6. Túnakort frá árinu 1916 sett yfir loftmynd.¹⁰

⁹ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

¹⁰ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands, sett yfir loftljósmynd frá árinu 2008 úr gagnagrunninum LUKR.

4. Saga Ártúns 125653-308

Mynd 7. Ártún Kjalarnesi um 1950, horft í austur.¹¹

Ártún var talin lítil og kostarýr jörð. Hún var lengst af kirkjujörð frá Saurbæ, afbýli úr þeirri jörð og jafnframt ysti bær í Saurbæjarsókn. Jörðin fór í eyði á fardögum árið 1956 þegar síðustu ábúendur fluttu þaðan burt.¹² Ártúns er getið í Gíslamáldögum frá 1570 og síðar, en þá átti Saurbæjarkirkja þrjátíu hundruð í heimalandinu ásamt tveimur kotum „...enn það eru ij kot. Artun og Hiardarnes. X. Aura Landskyllid af huorre.“¹³ Árið 1695 er Ártún kirkjujörð í bændaeygn með fjögur og hálf kúgildi, 90 álnir í landleigu og skattálagningu 15 hundruð.¹⁴ Samkvæmt Jarðabók Árna og Páls frá 1705 þá er Ártún kirkjujörð sem liggur til Saurbæjarkirkju, og þar til proprietarius, eða eiganda sem var hr. lögmaður Sigurður Björnsson og bjó í Saurbæ. Einn ábúandi, Þórarinn Hallsson, er þá í Ártúni og galt hann í landskuld níutíu álnir með landaurum í fríðu eða dauðu, fóðri eða öðru. Áður galst hún í fiski að hluta þegar fiskgengd var góð í Hvalfirði og galst heim til eiganda. Leigukúgildi jarðarinnar eru þrjú og hálf og átti kirkjan í Saurbæ þau, en kúgildin höfðu áður verið fimm. Kvíkfénaður var fimm kýr, tvær kvígur veturgamlar, tveir kálfar, tólf ær með lömbum, ein geld, tíu sauðir veturgamlir og tveir hestar. Jörðin hafði selstöðu og beit fría í Blikdal um sumar og vetur í landi Saurbæjar. Torfrista og stunga var talin bjargleg en reiðingsrista lítt nýtandi. Móskurð

¹¹ Ljósmynd: Þorsteinn Jósepsson. Þorsteinn Jónsson (1998), 121.

¹² Þorsteinn Jónsson (1998), 116.

¹³ *Diplomatarium Islandicum*. XV. 634.

¹⁴ Björn Lárusson. *The Old Icelandic land registers*.

hafði jörðin eftir nauðsyn í Saurbæjarlandi. Hvorki var hvannatekja eða rôtargróftur teljandi. Sölvafjöru og fjörugrös nýtti jörðin fyrir Saurbæjarlandi og þang til eldiviðar var talið nægilegt auk þess sem talin var nokkur rekavon fyrir landi jarðarinnar. Skipsuppsátur var ekkert og engin lending, vatnsból erfitt um vetur og búpeningi var flæðihætt.¹⁵ Í Jarðamati J. Johnsens frá 1847 var Ártún enn kirkjujörð og metin til fimmtán hundruða.¹⁶ Árið 1861 er Ártún metið á 15 forn hundruð og 8,7 ný hundruð.¹⁷ Í landamerkjabréfi frá 1890 fyrir Saurbæ, með Hjarðarneskoti og Ártúni, kemur fram að á Bleikdal eigi Ártún óskipta beit en slægjur fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.¹⁸ Árið 1896 búa í Ártúni Guðmundur Guðmundsson og Margrét Ólafsdóttir og búa þar til ársins 1898, en eftir það og til ársins 1913 búa þar Þorkell Ásmundsson og Guðrún Jónsdóttir. Frá 1914 til 1955 búa þar Gunnlaugur Sigurðsson og Guðrún Bjarnadóttir.¹⁹ Árið 1921 er heildarmat á Ártúni 31 hundrað.²⁰ Árið 1932 er heildarverðmat 38 hundruð, bæjarhús úr torfi og grjóti og miðstöð sögð komin í bæinn. Túnið er 2,2 hektarar og girt í kring og bústofninn er þrjár kýr, fimmtíu kindur og þrjú hross.²¹ Árið 1942 er fasteignamat Ártúns 42 hundruð, bústofn er þrjár kýr, þrjátíu kindur og fjórir hestar, og jörðin í einkaeign en leigð til ábúðar.²²

Síðustu ábúendur í Ártúni voru þau Böðvar Eyjólfsson og Anna Margrét Sigurðardóttir sem bjuggu þar í eitt ár, frá 1955 til 1956, en fóstri Önnu, Ólafur Eyjólfsson í Saurbæ, var eigandi Ártúns. Vorið 1956 var Ártún selt Lárusi Lúðvíkssyni í Reykjavík sem fékkst við fiskeldi í ánni. Sjá má minjar um framkvæmdir hans á bökkum Ártúnsár, austur af Kringlumýri. Nú er mestur hluti jarðarinnar eign bændanna á Bakka.²³ Í Fasteignabók frá 1956-70 er jörðin Ártún sögð auð en heildarmat er 15.500 krónur.²⁴

Tóftir síðasta bæjarins í Ártúni eru vel greinanlegar á bæjarhólnum þar sem röð bæjarhúsa snýr fram á hlað í suðvestur með tveimur húsum að baki. Framan við bæinn sér enn í kálgarð með greinilegri garðhleðslu austanmegin. Heimatúnið er líka vel greinanlegt í muni á gróðurfari og hafa útlínur lítið breyst frá því sem sjá má á túnakorti frá 1916. Þó hefur Vesturlandsvegurinn verið lagður í gegnum túnið í tvígang og á spildu á milli gamla og nýja vegarins hefur nú verið plantað trjám. Töluvert er einnig af stríðsminjum á melunum fyrir norðan bæjarhólinn en á stríðsárunum var setuliðið með aðstöðu víðsvegar á Kjalarnesinu og var með aðstöðu öll stríðsárin í Dalsmynni sem er næsti bær við Ártún. Þar voru byggð braggahverfi sem og í landi Stekkjarkots og í Tíðarskarði.²⁵

¹⁵ Árni Magnússon og Páll Vídalín III bindi (1982), 373-374.

¹⁶ J. Johnsen (1847), 98.

¹⁷ *Ný jarðabók fyrir Ísland*, 41.

¹⁸ *Markalýsing fyrir Saurbæ á Kjalarnesi. Nr. 84.* 1890.

¹⁹ Þorsteinn Jónsson (1998), 117-121.

²⁰ *Fasteignabók 1922*, 18.

²¹ *Fasteignabók 1932*, 26.

²² *Fasteignabók 1942*, 83.

²³ Þorsteinn Jónsson (1998), 117-121.

²⁴ *Fasteignabók I, 1956-70*, 421.

²⁵ Þorsteinn Jónsson (1998), 111.

Mynd 8. Málverk frá Ártúni.²⁶

Kristrún Ósk Kalmansdóttir er fædd 23. mars í Ártúni. Þar ólst hún upp hjá hjónunum Gunnlaugi Sigurðssyni og Guðrúnu Bjarnadóttur en móðir hennar var uppeldisdóttir þeirra hjóna. Gunnlaugur, Guðrún og Kristrún voru síðustu íbúar torfbæjarins sem nú er orðinn að tóftum á bæjarhólnum í Ártúni. Leitað var til Kristrúnar um upplýsingar varðandi Ártún og greindi hún frá ýmsu sem varðaði búskap í Ártúni í hennar tíð og til hvers húsakynni voru síðast notuð.

Bærinn samanstóð af nokkrum samhliða húsum á bæjarhólnum. Að sögn Kristrúnar var skemma vestast í bæjarröðinni, þá baðstofa, bæjargöng og búr. Austast voru fjós og hænsnahús. Í bæinn var aldrei leitt vatn, rafmagn eða sími en sími var á næsta bæ, Dalsmynni, ef á þurfti að halda. Í skemmuni voru geymd matvæli og reiðtygi. Baðstofan var tveggja stafgólfa og voru tvö rúm hvorumegin, en þriðja stafgólfið í húsinu var inngangur og eldhús. Á þaki baðstofunnar var að sögn Kristrúnar bárujárn sem tyrft var yfir. Í eldhúsinu var kolaeldavél sem hitaði húsið og eldað var á. Í Fasteignabók frá 1932 kemur fram að miðstöð sé komin í bæinn og er þá trúlega átt við kolaeldavélina. Kristrún sagði að áður en kolaeldavélin kom til hefði verið notað hlóðaeldhús sem var bakatil inn af bæjargöngum, eins og sjá má á túnakorti frá 1916, en lítil ummerki eru eftir hlóðaeldhúsið nema inngangurinn. Um 1940 var hlóðaeldhúsið fyllt upp og jafnað út til að bæta aðgengi heivagna að hlöðunni.

²⁶ Kristrún Ósk Kalmansdóttir málaði þessa mynd af síðasta bænum í Ártúni. Birt með góðfúslegu leyfi höfundar. Ljósmynd: Margrét Björk Magnúsdóttir.

Kristrún minnst þess ekki að eldaður hafi verið matur í hlóðældhúsinu en man að þar var stöku sinnum soðinn þvottur í stórum potti sem einnig var notaður til að þvo í ull niður við á. Næst komu bæjargöng en úr þeim var einnig gengið inní búrið sem var til vinstri handar. Þar var geymdur matur í trétunnum, korn og fleira. Þar var einnig geymdur vatnsforði en allt vatn þurfti að sækja niður í á. Næsta hús var sex bása fjós og austast var svo hænsnahús sem hafði áður verið notað sem lambhús. Á milli fjóssins og hænsnahússins var settur niður kamar í tíð Kristrúnar. Bakatil austan megin á bæjarhólnum var niðurgrafin hlaða og vestan megin að baki skemmuni var hesthús. Tóftir þessara húsa eru nú grasgrónar og vel greinanlegar. Efst og norðaustan í heimatúninu er fjárhústóft með hlöðnum grjóttgarði eftir miðju og sagði Kristrún að húsið hefði tekið fimmtíu kindur. Á túnakort frá 1916 er teiknað hús við traðirnar nyrst í heimatúninu sem ekki sér til í dag og hefur tóft þess sennilega farið undir núverandi Vesturlandsveg. Að sögn Kristrúnar var það lítið hesthús sem tók fjóra hesta og var það helst notað til að hýsa hesta ferðalanga. Traðirnar austur af bænum sem liggja niður að Ártúnsá sagði Kristrún að hefðu í hennar tíð eingöngu verið notaðar til að sækja vatn í ána. Aðkoma að bænum hefði verið norðvestan megin, hlaðvarpi við skemmuna og traðir sem lágu í norður framhá litla hesthúsinu. Við traðirnar sagði hún að hefði verið lítill hóll sem kallaður var Traðarhóll og sumir notuðu til að komast á bak. Þessi slóði lagðist af þegar Vesturlandsvegurinn kom og myndaðist þá nýr slóði.²⁷

Í árdaga íslenskrar kvikmyndagerðar var Ártún mikið notað sem kvikmyndaver eða eins og segir í grein í *Morgunblaðsins* frá 1970: „Þetta var einskonar Hollywood Íslands um tíma og má muna fífil sinn fegri.“²⁸ Kvikmyndin *Milli fjalls og fjöru* er fyrsta íslenska kvikmyndin sem gerð var í fullri lengd og jafnframt fyrsta íslenska talmyndin. Loftur Guðmundsson gerði myndina árið 1949 og frumsýndi það sama ár. Myndin er trúlega elsta myndin sem er kvikmynduð í Ártúni en bærinn í myndinni er Ártún.²⁹ Bærinn kom einnig við sögu í tókum á kvikmyndinni *Síðasti bærinn í dalnum* eftir Loft Guðmundsson sem frumsýnd var árið 1950.³⁰ Þá bjuggu Bakkabræður í Ártúni í kvikmyndinni *Reykjavíkurævintýri Bakkabræðra* en það var gamanmynd eftir Loft Guðmundsson sem frumsýnd var árið 1951.³¹ Ártún kom einnig lítillaga við sögu í kvikmyndinni *Sölku Völku* sem Edda-film gerði og frumsýnd var árið 1954.³² Kvikmyndin *Gilitrutt* var frumsýnd árið 1957 en í myndinni eldar tröllskessan Gilitrutt matinn í Ártúni.³³

²⁷ Kristrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

²⁸ *Morgunblaðið* (19.03.1970), 6.

²⁹ *Kvikmyndir.is*. Skoðað 7.des. 2009. *Morgunblaðið* (30.06.1968), 3.

³⁰ Þorsteinn Jónsson (1998), 117.

³¹ *Morgunblaðið* (1970, 19. mars), 6. *Kvikmyndir.is*. Skoðað 7.des. 2009. *Morgunblaðið* (30.06.1968), 3

³² Þorsteinn Jónsson (1998), 117.

³³ *Kvikmyndir.is*, skoðað 7.des. 2009. *Morgunblaðið* (30.06.1968, 30), 3

Mynd 9. Ártún í vetrarbúningi, horft í suðaustur.³⁴

Skýringu á því hvers vegna Ártún kom svo mikið við sögu við upptöku á kvikmyndum um miðja síðustu öld má kannski finna í því að Loftur Guðmundsson ljósmyndari og kvikmyndagerðarmaður byggði sér sumarbústað í Ártúni árið 1945 eða 1946. Loftur var fæddur í Hvammsvík í Kjós árið 1892 og þekkti vel til á Kjalarnesinu. Sumarbústaðinn reisti Loftur rétt fyrir ofan heimatúnið og klettinn Hæring þar sem bústaðurinn stóð til ársins 1955 en Loftur lést árið 1952. Þegar hjónin Anna Margrét Sigurðardóttir og Böðvar Eyjólfsson fengu jörðina til ábúðar árið 1955, fluttu þau bústaðinn niður fyrir bæinn og bjuggu þar í honum í eitt ár. Bústaðin seldu þau seinna í Bergvík á Kjalarnesi.³⁵

Mynd 10. Ártún 1967.³⁶

³⁴ Ljósmynd: Þorsteinn Jósepsson. Þorsteinn Jónsson (1998), 120.

³⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010). Anna Margrét Sigurðardóttir (munnleg heimild 06.01.2010).

³⁶ Ljósmynd: Þórður Snæland Kristjánsson. Þorsteinn Jónsson (1998), 124.

5. Örnefni

Örnefni í landslagi eru sérnöfn sem tengjast sögu og menningu og taka má undir með skáldinu Tómasi Guðmundssyni þegar hann segir „Landslag væri lítilsvirði ef það hétu ekki neitt“. Örnefni eru nöfn sem fólk hefur gefið stöðum til að auðvelda sér umgengni um landið en örnefni geta nýst sem vegvísar á ferðum fólks og við smalamennsku svo dæmi sé tekið. Sum örnefni bera í sér lýsingu á staðháttum en önnur geta gefið vísbendingu um atferli og nýtingu fólks á landinu. Þau geta einnig falið í sér minni löngu liðinna atburða og mörg eiga iðulega einhverja forsögu og sum jafnvel fleiri en eina til útskýringar á nafninu.

Örnefnum hefur lengi verið safnað hér á landi og í örnefnasafni Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum eru geymdar skrár yfir örnefni á flestum jörðum á Íslandi. Elsta skráin er yfir jörðina Framnes á Skeiðum dagsett 29. Október 1910 eftir Brynjúlf Bjarnason og er úr fótum Brynjúlfs Jónssonar frá Minna- Núpi.³⁷

Við fornleifaskráningu jarðarinnar var unnið upp úr örnefnaskrár fyrir Ártún og upplýsingum frá þeim Krístrúnu Ósk Kalmansdóttur, Önnu Margréti Sigurðardóttur, Ásthildi Skjaldardóttur og Birgi Aðalsteinssyni. Örnefnin voru svo staðsett á loftmynd af svæðinu í gagnagrunni LUKR sem sjá má á mynd 9. Á mynd 10 má svo sjá örnefni á hluta af jörðinni í heimatúni kringum bæjarhólinn.

Mynd 11. Örnefnakort.

³⁷ Örnefnasafn, skoðað 17.02.2010.

Mynd 12. Örnefni í heimatúni Ártúns.

7. Fornleifaskrá Ártúns Kjalarnesi

Ártún 125653 308 - 1

Hlutverk: Bústaður

Tegund: Tóft

Staðsetning: X: 362717, Y: 421618

Ástand: Gott

Staðhættir

Á bökkum Ártúnsár/Blikdalsár norðanmegin, austan við Vesturlandsveg og þétt við veginn er bæjahóll Ártúns. Grasivaxinn hrossahagi.

Lýsing

Húsaskipan hefur breyst töluvert frá því að Túnakortið var teiknað 1916. Nyrstu byggingarnar og hólfín hafa líklega horfið rétt eins og norðvesturhluti kálgarðsins. Líklega má skýra hlykkinn á norðurhluta kálgarðsins með því að hér sé um eina litlu bygginguna að ræða sem rennur svo saman við vegg kálgarðsins á síðari tímum. Veggir bústaðarins standa enn að hluta uppi úr torfi og grjóti. Veggir eru alveg upp

í 1,80 m á hæð innst við bæjarhólinn. Greinanleg lög steina í hleðslu mest fimm til sex.

Mynd 13. Bæjarhóll Ártúns, teikning.³⁸

³⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson, 7.

Ártún 125653 308 - 2

Hlutverk: Tóft

Tegund: Heimild

Aldur: 1916-1916

Staðsetning: X: 362707, Y: 421626

Hleðsluhæð: 1,2 m

Lengd: 5 m

Breidd: 3 m

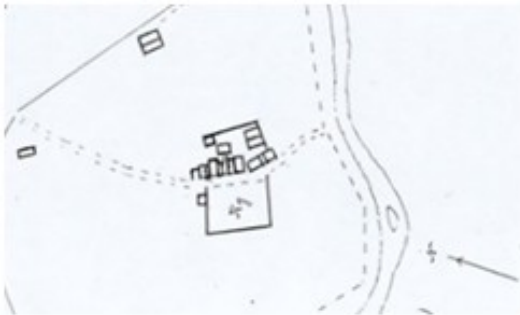
Ástand: Slæmt

Horfin: Já

Hættumat: Lítil hætta

Mynd 15. Skemma, horft í austur.⁴⁰

Mynd 14. Hluti Túnakorts 1916.³⁹

Staðhættir

Skráð tóft nyrst á bæjarhlaðinu á Túnakorti 1916.

Lýsing

Samkvæmt Túnakorti var húsið 3 x 5 m að stærð. Engin sýnileg ummerki eftir húsið.

Ártún 125653 308 - 3

Hlutverk: Skemma

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362711, Y: 421621

Hleðsluhæð: 1,2 m

Lengd: 4 m

Breidd: 2 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

Kalmansdóttir.

Staðhættir

Nyrsta sýnilega tóftin á bæjarstæði Ártúns.

Lýsing

Tóftin er grasivaxin, úr torfi og grjóti, 4 x 2 m að innanmáli. Hæsti veggurinn vestan megin er 1,2 m á hæð og veggjaþykktin um 2 m og hleðslur standa. Veggurinn norðan megin er rúmur 1 m á hæð en eystri veggurinn aðeins 0,5 m þar sem hann er hæstur en hann er annars mjög hrúnnur. Tóftin er opin fram á hlaðið sunnan megin. Á túnakorti 1916 er ein tóft fyrir norðan þetta hús og húsið er teiknað sem hús úr torfi og grjóti með standþili. Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir að í skemmunni hafi verið geymd matvæli og reiðtygi.⁴¹

Ártún 125653 308 - 4

Hlutverk: Baðstofa, eldhús

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362713, Y: 421617

Hleðsluhæð: 1,80 m

Lengd: 6 m

Breidd: 2,5 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

³⁹ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁴⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 8.

⁴¹ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands. Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 8. Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Heimildamaður: Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

Mynd 16. Baðstofa og eldhús, horft í austur.⁴²

Staðhættir

Næst nyrsta sýnilega tóftin á bæjarstæði Ártúns.

Lýsing

Tóftin er grasivaxin, úr torfi og grjóti, 6 x 2,5 m að innanmáli og opnast í suður frammá hlaðið. Grjóthlaðnir veggir eru mikið hrundir, austurveggur einna minnst. Norðurveggur er 1,80 m á hæð. Innst í tóftinni að austan er inngangur frá bæjargöngum.⁴³ Á túnakorti er tóftin merkt sem: Hús úr grjóti og torfi, veggir og gaflhlöð með standpili.⁴⁴ Í bókinni *Kjalnesingar* kemur fram að árið 1953 hafi verið komið járn á þak baðstofunnar sem hafi lengst af verið með torfpaki.⁴⁵ Ásthildur Skjaldardóttir bóndi á Bakka og núverandi eigandi að Ártúni, hefur það eftir móður sinni sem kom í bæinn á yngri árum að í þessu húsi hafi verið baðstofa með fjórum rúmum sem voru meðfram hliðarveggjum, tvö hvoru megin. Innst í húsinu var eldhúsið og þar var lítið borð til að matast við. Gluggi var á gaflinum sem sneri að hlaðinu.⁴⁶ Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir húsið hafa verið

þriggja stafgólfa, baðstofan hafi verið tveggja stafgólfa en þriðja stafgólfið hafi verið inngangur og eldhús þar sem var eldað á kolaeldavél eftir að hlóðaeldhús var lagt af. Járn segir hún að hafi verið á húsinu en tyrft yfir það.⁴⁷

Ártún 125653 308 - 5

Hlutverk: Bæjargöng

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362716, Y: 421613

Hleðsluhæð: 1,60 m

Lengd: 6 m

Breidd: 1 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Mynd 17. Bæjargöng, horft í norðaustur.⁴⁸

Staðhættir

Þriðja sýnilega tóftin frá norðri í húsaröð á bæjarstæði Ártúns.

Lýsing

Tóftin er grasivaxin, úr torfi og grjóti, 6 x 1 m að innanmáli. Veggir hrundir en syðst við inngang standa hleðslur enn. Innst í bæjargöngunum eru dyr til beggja handa og inn af göngunum er tóft númer 308-6.⁴⁹ Á túnakorti er tóftin merkt sem: Hús úr grjóti og torfi, með standpili.⁵⁰ Krístrún

⁴² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 8.

⁴³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 8.

⁴⁴ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁴⁵ Þorsteinn Jónsson (1998), 117.

⁴⁶ Ásthildur Skjaldardóttir (munnleg heimild).

⁴⁷ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁴⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 9.

⁴⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 9.

⁵⁰ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

Kalmansdóttir segir að frá göngunum hafi verið gengið í baðstofu til vinstri og búr til hægri en innst inn í hlóðældhús, áður en fyllt var upp í það.⁵¹

Ártún 125653 308 - 6

Hlutverk: Hlóðældhús

Tegund: Tóft, heimild

Aldur: 1916-1940

Staðsetning: X: 362719, Y: 421616

Hleðsluhæð: 1,5 m

Lengd: 1 m

Breidd: 2 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 18. Inngangur í hlóðældhús, horft í norður.⁵²

Staðhættir

Tóftin er inn af bæjargöngum 308-5.

Lýsing

Inn af bæjargöngum er grasivaxin tóft úr torfi og grjóti, 1 x 2 m að innanmáli. Stórt járnör 40 sm í þvermál og nær 70 sm á lengd liggur inn eftir tóftinni og virðist hafa tilheyrt húsinu. Innsti veggur er 1,5 m á hæð. Tóftin er opin í suðvestur og eru timburleifar við inngang, hugsanlega leifar af þili.⁵³ Á túnakort er teiknað hús, 3 x 2 m,

⁵¹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munleg heimild 07.01.2010).

⁵² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 9.

⁵³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 9.

úr torfi og grjóti með inngangi frá bæjargöngum.⁵⁴ Krístrún Ósk Kalmansdóttir man eftir hlóðældhúsinu sem í hennar tíð var aðeins notað til að sjóða þvott en um 1940 var fyllt upp í húsið og það jafnað út til að bæta aðgengi heyvagna að hlöðunni sem var fyrir aftan bæ.⁵⁵ Tóftin sem nú er sjáanleg er því leifar af inngangi í húsið sem var hlóðældhús.

Ártún 125653 308 - 7

Hlutverk: Búr

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362718, Y: 421611

Hleðsluhæð: 1,60 m

Lengd: 4 m

Breidd: 2 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 19. Búr, horft í austur.⁵⁶

Staðhættir

Fjórða sýnilega tóftin í húsaröð á bæjarstæði Ártúns frá norðri.

Lýsing

Tóftin er heilleg, grasivaxin, úr torfi og grjóti. Inngangur í tóftina er frá

⁵⁴ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.
⁵⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munleg heimild 07.01.2010).

⁵⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 9.

bæjargöngum á vesturhlið en tóftin er lokuð fram á hlaðið. Veggir vestan og sunnan megin eru mjög heillegir. Hæð á vesturvegg er 1,40 m, hæð á suðurvegg 1 m, hæð á norðurvegg 1,60 m. Hrunið hefur úr austur- og norðurvegg inn í tóftina. Innanmál tóftar er 4 x 2 m. Sund gengur upp á milli búrs og útihúss 308-8.⁵⁷ Á túnakorti er húsið teiknað úr torfi og grjóti.⁵⁸ Krístrún Ósk Kalmansdóttir sagði að búrið hefði verið matargeymsla þar sem matvæli voru geymd í trétunnum, korn og fleira. Þar var einnig geymdur vatnsforði en allt vatn var sótt í fötum niður í á.⁵⁹

Ártún 125653 308 - 8

Hlutverk: Fjós

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362722, Y: 421604

Hleðsluhæð: 1,70 m

Lengd: 3 m

Breidd: 4 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Staðhættir

Fimmta sýnilega tóftin í húsaröð á bæjarstæði Ártúns frá norðri.

Lýsing

Tóftin er grasivaxin, úr torfi og grjóti en mikið hrunin. Hleðslur sjást á vesturvegg en mikið er hrunið úr norður- og austurvegg. Tóftin er opin fram á hlaðið. Nyrðri hluti vesturveggjar er 1,70 m og lækkar í suður í 0,40 m. Hæð á norðurvegg er 1,60 m. Austurveggur er hæstur innst, 1,30 m en hallar í suður og jafnast við jörð.⁶⁰ Á túnakorti er húsið teiknað úr torfi

⁵⁷ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 9.

⁵⁸ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁵⁹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁶⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 10.

og grjóti.⁶¹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir þetta hafa verið sex bása fjós sem var ekki alltaf fullnýtt.⁶²

Mynd 20. Fjós, horft í norður.⁶³

Ártún 125653 308 – 9

Hlutverk: Hænsnahús

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362727, Y: 421599

Hleðsluhæð: 1,40 m

Lengd: 3 m

Breidd: 1,30 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 21. Hænsnahús, horft í norður.⁶⁴

⁶¹ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁶² Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁶³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 10.

Staðhættir

Sjötta sýnilega tóftin í húsaröð á bæjarstæði Ártúns frá norðri.

Lýsing

Tóftin er heilleg, grasivaxin, úr torfi og grjóti og stendur fast upp við tóft 308-8 og er austast í húsaröðinni. Innanmál tóftarinnar er 3 x 1,30 m. Syðri hluti vesturveggjar við traðirnar er heillegastur, 1,40 m á hæð. Austurveggur er 1,40 m á hæð og lækkar í 60 sm. Tóftin opnast fram á traðirnar.⁶⁵ Á túnakorti er húsið teiknað sem hús úr torfi og grjóti.⁶⁶ Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir að húsið hafi verið notað sem lambhús en seinna sem hæsnahús.⁶⁷

Ártún 125653 308 - 10

Hlutverk: Hlaða

Tegund: Niðurgroftur með hleðslu

Aldur: 1930-1956

Staðsetning: X: 362727, Y: 421614

Hleðsluhæð: 2 m

Lengd: 8 m

Breidd: 7 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Staðhættir

Tóft hlöðunnar er í austurhluta bæjarhóls Ártúns, fyrir aftan úthús sem eru austast í húsaröðinni.

Mynd 22. Hlaða horft í austur.⁶⁸

Lýsing

Tóftin er niðurgrafin í bæjahólinn með grjóthleðslu. Dýpt tóftarinnar er 3 m við austur- og norðurhlið, en 2 m við suður- og vesturhlið. Töluvert er hrúnið úr grjóthlöðnum veggjum hennar.⁶⁹ Á túnakorti 1916 eru teiknuð tvö samhliða hús úr grjóti og torfi á sama stað og hlaðan var byggð á fimmta áratug síðustu aldar.⁷⁰ Í bókinni Kjalnesingar er sagt að hlaðan sé dágóð með jarnþaki en veggirnir torf og grjót.⁷¹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir telur að þarna hafi áður verið heygarður.⁷²

Ártún 125653 308 - 11

Hlutverk: Hesthús

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362717, Y: 421625

Hleðsluhæð: 1,80 m

Lengd: 3 m

Breidd: 3 m

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

⁶⁴ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 10.

⁶⁵ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 10.

⁶⁶ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁶⁷ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁶⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 10.

⁶⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 11.

⁷⁰ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁷¹ Þorsteinn Jónsson (1998), 120.

⁷² Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Mynd 23. Hesthús fyrir norðan bæ, horft í suður.⁷³

Staðhættir

Tóftin liggur norðanmegin í bæjarhól Ártúns fyrir aftan skemmu og baðstofu. Samkvæmt túnakorti frá 1916 er hús úr torfi og grjóti á sama stað.⁷⁴

Lýsing

Tóftin er frekar heilleg, grasivaxin, úr torfi og grjóti, en töluvert er hrúnið úr veggjum. Austur- og norðurveggir eru mikið hrundir, suðurveggur er heillegur þar sem steinhleðslur sjást en eru hrundar. Í vesturvegg sjást steinhleðslur vel og eru heillegar. Hæð veggja: austurveggur er hæstur 1,80 m og hruninn, suðurveggur er 1,60 m, vesturveggur er 1,50 m og lækkar til norðurs í 30 sm.⁷⁵ Var síðast notað sem hesthús.⁷⁶

Ártún 125653 308 - 12

Hlutverk: Kálgarður

Tegund: Garðlag

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362707, Y: 421607

Lengd: 25 m

Breidd: 17 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

⁷³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 11.

⁷⁴ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁷⁵ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 11.

⁷⁶ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Heimildamaður: Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

Staðhættir

Kálgarðurinn liggur meðfram bæjarhlaði Ártúns. Á túnakorti er hann sagður 500 fermetrar og garður úr grjóti og torfi umhverfis hann.⁷⁷

Lýsing

Kálgarðurinn liggur samhliða bæjarhlaði 25 m í NV-SA og nær 17 m fram til suðvesturs. Kálgarðurinn er grasivaxin og hallar lítillega til norðausturs. Í kringum hann hefur verið garður og eru skýrar leifar af honum að sunnan.⁷⁸ Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir að þar hafi þau ræktað kartöflur og rófur fyrir heimilið.⁷⁹

Mynd 24. Kálgarður, horft í suður.⁸⁰

Ártún 125653 308 - 13

Hlutverk: Útihús

Tegund: Tóft

Aldur: 1916

Staðsetning: X: 362705, Y: 421623

Hleðsluhæð: 0,50 m

Lengd: 5 m

Breidd: 2 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

⁷⁷ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁷⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 11.

⁷⁹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁸⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 11.

Heimildamaður: Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

Staðhættir

Fast við norðurhorn kálgarðs er grjóthlaðinn tóftarhluti, trúlega leifar af húsi úr torfi og grjóti sem sýnt er á túnakorti 1916.⁸¹

Lýsing

Tveir veggir sjáanlegir. Heillegur veggur að vestanverðu 50 sm á hæð og 5 m á lengd. Veggur austanmegin samhliða kálgarði, 2 m á lengd, frekar hruninn.⁸² Krístrún Ósk Kalmansdóttir kannaðist ekki við að þarna hefði verið hús í hennar tíð.⁸³

Mynd 25. Útihús við norðurhorn kálgarðs, horft í austur.⁸⁴

Ártún 125653 308 - 14

Hlutverk: Garður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: X: 362741, Y: 421619

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

Staðhættir

Fast ofan og norðan við bæjarhólinn í Ártúni er garðlag sem liggur NV-SA. Hugsanlega sami garður og sést á túnakorti.⁸⁵

⁸¹ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁸² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 12.

⁸³ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁸⁴ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 12.

⁸⁵ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

Lýsing

Garðlagið er grasivaxið og engar hleðslur sjáanlegar. Það er 3 m á breidd og 16 m á lengd.⁸⁶

Mynd 26. Garðlag, horft í vestur.⁸⁷

Ártún 125653 308 - 15

Hlutverk: Fjánhús

Tegund: Tóft

Aldur: 1916-1956

Staðsetning: X: 362748, Y: 421677

Hleðsluhæð: 0,90 m

Lengd: 12 m

Breidd: 7 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 27. Fjánhús 02, horft í austur.⁸⁸

⁸⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 12.

⁸⁷ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 12.

Staðhættir

Fjánhústóftin stendur uppi á lítilli hæð um 65 m norðaustur frá bæjarhól Ártúns. Fjánhúsið er merkt inn á túnakort frá 1916.⁸⁹

Lýsing

Tóftin er ofarlega í túninu og snýr í NV-SA. Tóftin er opin í norðvestur og eftir miðju hennar er skýr grjóthleðsla. Austan megin upp við og samsíða fjárhúsinu er veggur 1 m á breidd og 90 sm á hæð, sem gæti verið leifar af heygarði. Í framhaldi af gafli fjárhússins sunnanmegin kemur gafli, 90 sm á hæð og lækkar niður í 40 sm. Innanmál er 3 x 8 m og utanmál tóftanna er 12 x 7 m. Tóftin er heilleg, grjóthlaðin og grasivaxin.⁹⁰ Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir að fjárhúsið hafi tekið fimmtíu kindur. Hún man ekki eftir heygarði við fjárhúsið og segir að allt hey hafi verið borið frá hlöðunni á bæjarhólnum.⁹¹

Ártún 125653 308 - 16

Hlutverk: Útihús

Tegund: Tóft

Aldur: 1900-1956

Staðsetning: X: 362815, Y: 421709

Hleðsluhæð: 1 m

Lengd: 2,5 m

Breidd: 1,5 m

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítil hætta

Staðhættir

Norðaustur af bæjarhól Ártúns, um 135 m frá, eru tvær grasivaxnar tóftir.

Lýsing

Í minni tóftinni eru sjáanlegar grjóthleðslur í suður- og vesturvegg. Veggjahæð er mest 1 m í vestur, á suðurhlið lækkar veggurinn að jörð en að norðan lækkar veggurinn í

50 sm við op tóftarinnar sem snýr í austur. Innanmál 2,5 x 1,5 m.⁹²

Mynd 28. Útihús 3, horft í vestur.⁹³

Ártún 125653 308 - 17

Hlutverk: Stríðsminjar

Tegund: Niðurgröftur

Aldur: 1930-1944

Staðsetning: X: 362812, Y: 421715

Lengd: 5 m

Breidd: 14 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Staðhættir

Norðaustur af bæjarhól Ártúns eða um 135 m frá eru tvær grasivaxnar tóftir.

Lýsing

Í stærri tóftinni hafa veggir verið myndaðir þannig að jarðvegi hefur verið mokað innan úr rústinni og upp í veggina, engar hleðslur eru sjáanlegar. Innsti veggurinn í norðvestur er hæstur 1,50 m og liggur upp að náttúrulegri steinklöpp. Hliðarveggur lækkar í 50 sm að opi tóftarinnar í austur. Veggur suðvestan megin er 5 m og endar við minni tóftina. Veggur suðaustan megin er 14 m að lengd.⁹⁴ Krístrún Ósk

⁸⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson, 12.

⁸⁹ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

⁹⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson, 12.

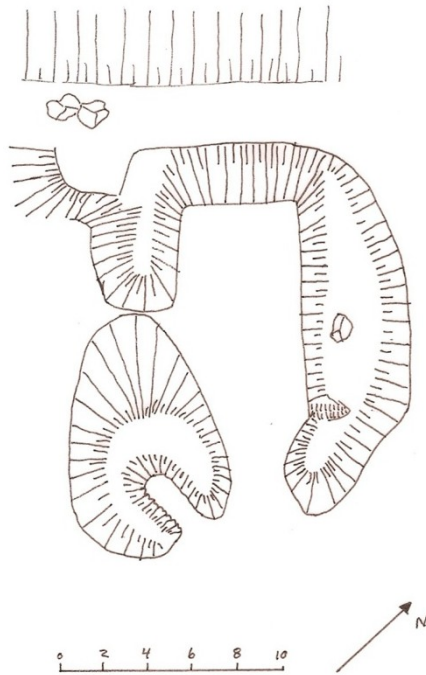
⁹¹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

⁹² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson, 13.

⁹³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson, 13.

⁹⁴ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 13.

Kalmansdóttir sagði að þarna hefði verið stöð fyrir loftvarnarbyssu.⁹⁵

Mynd 29. Teikning af 308-16 og 17.⁹⁶

Ártún 125653 308 - 18

Hlutverk: Stríðsminjar

Tegund: Niðurgroftur

Aldur: 1930-1944

Staðsetning: X: 362848, Y: 421824

Lengd: 7 m

Breidd: 7 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Staðhættir

Norðaustur af bæjarhól Ártúns, um 243 m frá, er hringlaga hola.

Lýsing

Holan er um 1,30 m á dýpt og 7 x 7 m að utanmáli. Leifar af bárujárni eru í holunni ofanverðri. Tóftin er mosa- og lygivaxin en engar hleðslur eru sjáanlegar. Norðvestan

⁹⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁹⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 13.

við holuna er önnur hola nr. 308-19.⁹⁷

Hermenn notuðu holurnar til að leynast í og strengdu net yfir.⁹⁸

Mynd 30. Stríðsminjar, horft í suðaustur.⁹⁹

Ártún 125653 308 - 19

Hlutverk: Stríðsminjar

Tegund: Niðurgroftur

Aldur: 1930-1944

Staðsetning: X: 362834, Y: 421837

Lengd: 16 m

Breidd: 15 m

Ástand: Gott

Horfin: Nei

Hættumat: Lítil hætta

Mynd 31. Stríðsminjar, horft í norðvestur.¹⁰⁰

⁹⁷ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 14.

⁹⁸ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

⁹⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 14.

¹⁰⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 15.

Staðhættir

Norðaustur af bæjarhól Ártúns, um 246 m frá, er hringlaga hola.

Lýsing

Mannvirkið er 15 x 16 m að utanmáli og 6 x 7 að innanmáli. Í miðri holunni er lárétt steypt undirstaða 60 x 60 sm með járnhring í miðju. Þvermál hans er 30 sm.¹⁰¹

Ártún 125653 308 - 20

Hlutverk: Stríðsminjar
Tegund: Niðurgroftur
Aldur: 1930-1944
Staðsetning: X: 362909, Y: 421879
Lengd: 2 m
Breidd: 2 m
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta

Mynd 32. Stríðminjar, horft í vestur.¹⁰²

Staðhættir

Norðaustur af bæjarhól Ártúns, 324 m frá, er hringlaga hola.

Lýsing

Holan er lyngi- og grasivaxinn, um 1 m á dýpt, með uppmokstri að vestanverðu.¹⁰³ Hermenn notuðu holurnar til að leynast í og strengdu net yfir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 15.

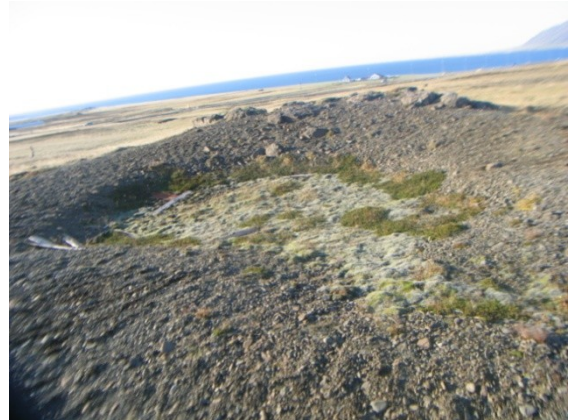
¹⁰² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 15.

¹⁰³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 15.

¹⁰⁴ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Ártún 125653 308 - 21

Hlutverk: Stríðsminjar
Tegund: Niðurgroftur
Aldur: 1930-1944
Staðsetning: X: 362848, Y: 421955
Lengd: 6 m
Breidd: 5 m
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta

Mynd 33. Stríðminjar, horft í norðvestur.¹⁰⁵

Staðhættir

Norður af bæjarhól Ártúns, 361 m frá, er niðurgroft hringlaga hola á mel.

Lýsing

Holan er fast upp við náttúrulega klöpp og er 5 x 6 m að innanmáli og um 50 sm á dýpt. Leifar af bárujárni og spýtum eru í botninum. Botn holunnar er mosavaxinn en melur í kring. Holan er 93 m norðvestan við holu nr. 308-20.¹⁰⁶

Ártún 125653 308 - 22

Hlutverk: Stríðsminjar
Tegund: Rúst
Aldur: 1930-1944
Staðsetning: X: 362714, Y: 422001
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta

¹⁰⁵ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 15.

¹⁰⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 15.

Mynd 34. Steypur sökkull og hæðamerki.¹⁰⁷

Staðhættir

Norður af bæjarhól Ártúns, 370 m frá, er malarhóll sem stendur út í gamlan lækjarfarveg.

Lýsing

Efst á hólnum eru leifar af steinsteyptum fleti og á honum er áletrunin 14.1. Röraflækja úr járni liggur utan í hólnum.¹⁰⁸ Flöturinn er staðsettur innan í steypum sökkli sem er um 2 x 2m. Í lægð skammt norðvestan við hólinn eru steypuklumpar sem gætu verið frá húsi sem staðið hefur á þessum hól.

Mynd 35. Stríðsminjar, horft í norðvestur.¹⁰⁹

Ártún 125653 308 - 23

Hlutverk: Stríðsminjar

Tegund: Niðurgröftur

¹⁰⁷ Ljósmynd Margrét Björk Magnúsdóttir.

¹⁰⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 16.

¹⁰⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 16.

Aldur: 1930-1944

Staðsetning: X: 362778, Y: 421874

Lengd: 14 m

Breidd: 14 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 36. Stríðminjar, horft í norðvestur.¹¹⁰

Staðhættir

Norður af bæjarhól Ártúns, 261 m frá, er hringlaga hola.

Lýsing

Holan er grafin niður 50 sm og hefur verið rutt upp úr henni í kring. Norðan megin liggur hún að stórri klöpp. Utanmál hennar er 14 x 14 m. Holan er grasivaxin og lítillaga blásin upp að sunnan og norðan. Holan er staðsett 60 m norðvestur af holu 308-19.¹¹¹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir að þarna hafi verið stöð fyrir loftvarnarbyssu.¹¹²

Ártún 125653 308 - 24

Hlutverk: Stríðsminjar

Tegund: Niðurgröftur

Aldur: 1930-1944

Staðsetning: X: 362753, Y: 421788

Ástand: Gott

¹¹⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 16.

¹¹¹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 16.

¹¹² Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Mynd 37. Stríðsminjar, horft í norðvestur.¹¹³

Staðhættir

Norður af bæjarhól Ártúns, um 170 m frá,
er hringlaga niðurgrafin hola.

Lýsing

Holan er grafin niður, mest 1,40 m og
hefur verið rutt upp úr henni í kring. Holan
er grasivaxin og liggur við klöpp að
vestanverðu.¹¹⁴ Krístrún Ósk
Kalmansdóttir segir að þarna hafi verið
stöð fyrir loftvarnarbyssu.¹¹⁵

Ártún 125653 308 - 25

Sérheiti: Grafarmýri

Hlutverk: Mótekja

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 361777, Y: 421110

Ástand: Gott

Horfin: Já

Hættumat: Lítil hætta

Mynd 38. Grafarmýri, horft í suður.¹¹⁶

Staðhættir

„Neðan við Kringlumýri er lítil mýri
Grafarmýri...“¹¹⁷

Lýsing

Grafarmýrin er þýfð og grasivaxin.¹¹⁸

Ártún 125653 308 - 26

Sérheiti: Borgarhóll

Hlutverk: Fjárborg

Tegund: Frásögn

Aldur: 1934-1955

Staðsetning: X: 361679, Y: 421209

Ástand: Gott

Horfin: Já

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 39. Borgarhóll, horft í norður.¹¹⁹

¹¹³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson
(2006), 16.

¹¹⁴ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson
(2006), 16.

¹¹⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild
07.01.2010).

¹¹⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson
(2006), 16.

¹¹⁷ Örnefnaskrá, Ártún.

¹¹⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson
(2006), 17.

Staðhættir

Borgarhóll er á mel ofarlega í Borgarmýri sem er stór flatlend mýri með melhafti á milli. Hún hefur verið ræst fram að miklu leyti.

Lýsing

Borgarhóll er þýfður hóll á mel ofarlega í Borgarmýri og þar mun hafa verið fjárborg áður fyrr. Hóllin er nú kallaður Grænhóll.¹²⁰ Krístrún Ósk Kalmansdóttir hefur það eftir fóstra sínum að þarna hafi verið fjárborg hringlaga og grjóthlaðin.¹²¹

Ártún 125653 308 – 27

Sérheiti: Kringlumýri

Hlutverk: Mógröf

Tegund: Frásögn

Aldur: 1934-1955

Staðsetning: X: 362187, Y: 421449

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Mynd 40. Kringlumýri, horft í suðvestur.¹²²

Staðhættir

Kringlumýri er stór mýri sem liggur sunnan og neðan við heimatún Ártúns með ánni.

Lýsing

Mýrin hefur verið ræst fram að hluta.¹²³ Þar eru gamlar mógrafir, þar sem tekinn var mór þegar móðir Krístrúnar var ung og sjálf man hún eftir að í mógröfunum sat vatn. Mýrin var stundum slegin og hirt.¹²⁴

Ártún 125653 308 - 28

Sérheiti: Vörðugróf

Hlutverk: Landamerki, varða

Tegund: Heimild

Staðsetning: X: 361549, Y: 421616

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Mynd 41. Vörðugróf, horft í vestur.¹²⁵

Staðhættir

Vörðugróf er neðan við bæinn Melavelli, opnast að sjó og fram af henni eru Grófarsker.

Lýsing

Vörðugróf er grösug og í henni miðri liggur hús sem virðist hafa fokið þangað.¹²⁶ Í Örnefnalýsingu fyrir Ártún er sagt að í Vörðugróf renni besta vatn sem til er þar um slóðir og „[n]orður af grófinni eru hin fornu merki á móti Ártúni.“¹²⁷ Grófin er

¹¹⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 17.

¹²⁰ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 17.

¹²¹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹²² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 17.

¹²³ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 20.

¹²⁴ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹²⁵ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 19.

¹²⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 19.

¹²⁷ Örnefnastofnun, Örnefnalýsing fyrir Ártún.

trúlega nefnd eftir vörðu sem markað hefur landamerki en fannst ekki 2006.

Ártún 125653 308 – 29

Hlutverk: Traðir
Tegund: Gata
Aldur: 1916-1955
Staðsetning: X: 362735, Y: 421596
Lengd: 40 m
Breidd: 2 m
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

Mynd 42. Traðir austan við bæjarhól, horft í norðvestur.¹²⁸

Staðhættir

Heimreið liggur út frá bæjarhól Ártúns að austanverðu og liggur í sveig niður að Ártúnsá.

Lýsing

Heimreiðin er grasivaxin, um 40 m á lengd og greinilegar traðir eru nær ánni.¹²⁹

Krístrún Ósk Kalmansdóttir segir að í hennar tíð hafi traðirnar eingöngu verið notaðar til að sækja vatn í ána en aðkoma að bænum hafi verið um traðir vestanmegin við bæinn. Traðirnar eru á Túnakorti árið 1916.¹³⁰

¹²⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 20.

¹²⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 20.

¹³⁰ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010). Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

Ártún 125653 308 - 30

Hlutverk: Brú
Tegund: Brú
Aldur: 1920-1940
Staðsetning: X: 362781, Y: 422043
Lengd: 1 m
Breidd: 2,10 m
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta

Mynd 43. Brú á gamla Vesturlandsvegi, horft í austur.¹³¹

Staðhættir

Brú á gamla Vesturlandsveginum, 425 m norðan við bæjarhól Ártúns.

Lýsing

Brúin er steinsteypt, rúmur metri á breidd og 2 m á hæð. Trúlega gerð um 1929.¹³²

Ártún 125653 308 - 31

Sérheiti: Vesturlandsvegur
Hlutverk: Vegur
Tegund: Vegur
Aldur: 1929-1980
Staðsetning: X: 362596, Y: 421634
Lengd:
Breidd:
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta

Staðhættir

Vesturlandsvegur frá þriðja áratug tuttugustu aldar sem liggur í gegnum

¹³¹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 22.

¹³² Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 22.

jörðina. Hann þverar neðri hluta gamla heimatúnsins og liggur upp Ártúnsmel og upp með Grafarás.

Lýsing

Vegurinn var lagður í kringum 1929 og er vel greinilegur þar sem hann liggur í gegnum þvera jörðina.

Ártún 125653 308 - 32

Hlutverk: Garður

Tegund: Heimild

Staðsetning:

Ástand: Ómetið

Staðhættir

„...nokkuð neðar [við Pokafoss] er annar foss, sem heitir Garðsendafoss.“¹³³

Lýsing: Ekki var sjáanlegur neinn garður á vettvangi 2006.

Ártún 125653 308 - 33

Sérheiti: Torfulá

Hlutverk: Torftaka

Tegund: Frásögn

Aldur: 1934-1955

Staðsetning: X: 362292, Y: 421450

Ástand: Ómetið

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Staðhættir

Torfulá er efst í Kringlumýri.

Lýsing

Þar segir Krístrún að hafi verið besta torf á svæðinu í reiðinga og veggjahleðslur. Það jafnaði sig fljótt og var hægt að taka þar torf aftur eftir tvö ár.¹³⁴

Ártún 125653 308 - 34

Sérheiti: Neðratún

Hlutverk: Tún

Tegund: Frásögn

Aldur: 1934-1955

Staðsetning: X: 362566, Y: 421547

Ástand: Ómetið

Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Neðratún er neðst í gamla heimatúninu.

Lýsing

Þar telur Krístrún að hafi sennilega verið skýli fyrir skepnur því þar var mikið af grjóti.

Ártún 125653 308 - 35

Sérheiti: Ártúnsrétt

Hlutverk: Rétt

Tegund: Tóft

Aldur: 1842-1955

Staðsetning: X: 362869, Y: 421789

Ástand: Gott

Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Mynd 44. Ártúnsrétt, horft í norðvestur.¹³⁵

Staðhættir

Tóftir Ártúnsréttar eru 210 m norðaustur af bæjarhól Ártúns. Neðanvið tóftirnar eru einnig stríðsminjar, leifar stöðvar fyrir loftvarnarbyssu 308-36.

Lýsing

Rústirnar eru grasivaxnar. Stórt hólfið, 12 x 12 m, sem opnast í suður með grjóthlöðnum veggjum, hæst 1,5 m. Austan við hólfið eru tvö minni, það efra er 7 x 7 m með grjóthlöðnum veggjum, hæst 1 m, ekkert sjáanlegt op. Hitt hólfið er 7 x 3 m, hæst 1 m, og opnast í vestur. Á

¹³³ Örnefnastofnun, Örnefnalýsing fyrir Ártún.

¹³⁴ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹³⁵ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 13.

milli þeirra gæti hafa verið eitt rými. Fyrir neðan og austan eru tveir grjóthringir en þeim hefur verið raðað saman með einfaldri steinaröð.¹³⁶ Krístrún Ósk Kalmansdóttir man vel eftir lítilli rétt með þremur hólfum og almenningi fyrir kannski þrjátíu kindur en réttin var ekki notuð í hennar tíð. Minnst er á Ártúnsrétt árið 1842 í þinglesinni tilkynningu frá Runólfi Þórðarsyni í Saurbæ sem varðaði upprekstur búfjár á Bleikdal/Blikdal.¹³⁷

Ártún 125653 308 - 36

Hlutverk: Stríðsminjar

Tegund: Niðurgroftur

Aldur: 1930-1956

Staðsetning: X: 362851, Y: 421781

Lengd: 14 m

Breidd: 12 m

Ástand: Gott

Hættumat: Lítil hætta

Mynd 45. Stríðsminjar.¹³⁸

Staðhættir

Stríðsminjar eru 210 m norðaustur af bæjarhól Ártúns við rústir Ártúnsréttar.

Lýsing

Grasivaxin hola um 14 x 12 m og opnast í suðaustur. Engar hleðslur eru sjáanlegar en mokað hefur verið upp í veggina.

¹³⁶ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 14.

¹³⁷ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010). Óbyggðanefnd, 2006, 113.

¹³⁸ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 14.

Veggjahæð er 1,50 m. Tvær steyptar undirstöður eru í tóftinni, 50 x 50 sm, og er járnhringur í miðju annarrar en einungis hringfar í hinni.¹³⁹ Þarna var stöð fyrir loftvarnarbyssur.¹⁴⁰

Mynd 46. Steyptar undirstöður í rúst 308-39.¹⁴¹

Ártún 125653-308 - 37

Hlutverk: Hesthús

Tegund: Heimild

Aldur: 1916-1955

Staðsetning: X: 362665, Y: 421688

Lengd: 3 m

Breidd: 2 m

Horfin: Já

Heimildamaður: Krístrún Ósk

Kalmansdóttir.

Staðhættir

Nyrst í gamla heimatúninu, um 70 m frá hlaðvarpanum við skemmuna var lítið hesthús.

Lýsing

Á túnakorti er húsið teiknað úr torfi og grjóti, 3 x 2 m að stærð, við heimreiðina.¹⁴² Krístrún Ósk Kalmansdóttir sagði það hafa verið lítið hesthús fyrir fjóra

¹³⁹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 14.

¹⁴⁰ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹⁴¹ Margrét Björk Magnúsdóttir, Davíð Bragi Konráðsson (2006), 14.

¹⁴² Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

hesta og helst notað fyrir ferðalanga.¹⁴³
Húsið hefur trúlega farið undir
Vesturlandsveg.

Ártún 125653 308 - 38

Hlutverk: Traðir
Tegund: Heimild, frásögn
Aldur: 1916-1955
Staðsetning: X: 362704, Y: 421630
Lengd: 80 m
Breidd: 2 m
Horfin: Já
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Traðirnar vestan megin lágu frá
hlaðvarpanum við skemmuna vestan í
bæjarhólnum til norðurs framhá litla
hesthúsinu.

Lýsing

Á túnakorti eru traðirnar teiknaðar um 80
m í norður í heimatúninu framhá litla
hesthúsinu.¹⁴⁴ Krístrún Ósk Kalmansdóttir
sagði að þarna hefði verið aðkoma að
bænum en ekki um traðirnar sem eru
austan megin. Krístrún sagði frá Traðarhól
sem var við traðirnar, en hann var notaður
af þeim sem áttu erfitt með að komast á
bak. Traðirnar lögðust af þegar nýr vegur
var lagður og myndaðist þá nýr slóði.¹⁴⁵

Ártún 125653 308 - 39

Sérheiti: Hlöðuvöllur
Hlutverk: Tún
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362740, Y: 421633
Ástand: Gott
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Hlöðuvöllur er norðaustan við hlöðuna á
bæjarhólnum.¹⁴⁶

Ártún 125653 308 - 40

Hlutverk: Slóð
Tegund: Gata
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362047, Y: 421404
Lengd: 1500 m
Ástand: Gott
Horfin: Nei
Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Slóðinn liggur frá Bakkavaði í Blikdalsá
uppá melunum og upp að vegi.

Lýsing

Slóðinn var notaður fyrir hesta og vagna
frá Bakka þegar farið var með mjólk á
Stöðina svokölluðu sem var við veginn.¹⁴⁷
Slóðinn er vel greinilegur.

Ártún 125653 308 - 41

Sérheiti: Stöðin
Hlutverk: Brúsapallur
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362590, Y: 421667
Ástand: Ómetið
Horfin: Já
Hættumat: Engin hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Stöðin var við þjóðveginn, um 150 m í
norðvestur frá Ártúni.

Lýsing

Þangað var farið með mjólk í veg fyrir
mjólkurbíl frá Ártúni og Bakka.¹⁴⁸

Ártún 125653 308 - 42

¹⁴³ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild
07.01.2010).

¹⁴⁴ Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

¹⁴⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild
07.01.2010).

¹⁴⁶ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild
07.01.2010).

¹⁴⁷ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild
07.01.2010).

¹⁴⁸ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild
07.01.2010).

Hlutverk: Slóð
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362652, Y: 421641
Lengd: 150 m
Ástand: Ómetið
Horfin: Já
Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Slóð sem lá frá Ártúni þvert yfir túnið í norðvestur að Stöðinni sem var við veginn.

Lýsing

Slóðinn var notaður þegar farið var með mjólk á Stöðina.¹⁴⁹

Ártún 125653 308 - 43

Sérheiti: Kjósarvegur
Hlutverk: Slóð
Tegund: Heimild, frásögn
Aldur: 1916-1929
Staðsetning: X: 362560, Y: 421625
Ástand: Ómetið
Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Gata sem lá meðfram heimatúninu í Ártúni og uppá melinn fyrir norðan, nefnd Kjósarvegur á túnakorti.¹⁵⁰

Ártún 125653 308 - 44

Hlutverk: Vegur
Tegund: Frásögn
Aldur: 1945-1955
Staðsetning: X: 362521, Y: 421585
Ástand: Ómetið
Horfin: Nei
Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Mynd nr. Vegarlóði hersins frá vaði á Blikdalsá. Horft í norður.¹⁵¹

Staðhættir

Vegurinn liggur vestan og norðvestan við heimatúnið í Ártúni.

Lýsing

Vegarlóði sem herinn lagði fyrir neðan þjóðveginn yfir vaðið á Blikdalsá til að þurfa ekki að fara yfir brúna sem var á veginum, en að sögn Krístrúnar misstu þeir oft farartæki þar niður vegna þess hve mjó brúin var. Vegurinn gæti hafa verið lagður þar sem gamla Kjósarleiðin var áður.¹⁵²

Ártún 125653 308 - 45

Hlutverk: Slóð
Tegund: Gata
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362738 Y: 421657
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Slóði sem lá frá hlöðunni á bæjarhólnum að fjárhúsi sem stóð 65 m frá í norðaustur.

Lýsing

Farið var með hey í fjárhúsið eftir þessum slóða.¹⁵³

Ártún 125653 308 - 46

¹⁴⁹ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹⁵⁰ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010). Túnakort 1916, Ártún, Þjóðskjalasafn Íslands.

¹⁵¹ Ljósmynd. Margrát Björk Magnúsdóttir.

¹⁵² Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹⁵³ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Hlutverk: Geymsla
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362719, Y: 421606
Ástand: Ómetið
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Forðageymsla sem var vestan megin við inngang í fjósið 308-8 í Ártúni.

Lýsing

Fóðurgeymslan var lítið rými inni í veggnum vinstra megin við innganginn í fjósið en þar var geymt fóður fyrir skepnurnar að sögn Krístrúnar.¹⁵⁴

Ártún 125653 308 - 47

Hlutverk: Kamar
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362724, Y: 421601
Ástand: Ómetið
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Kamar var á milli fjóss og hæsnahúss.

Lýsing

Kamarinn var grafinn inni vegginn á milli húsanna í tíð Krístrúnar.¹⁵⁵

Ártún 125653 308 - 48

Sérheiti: Fjánhúsflöt
Hlutverk: Tún
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1956
Staðsetning: X: 362717, Y: 421676
Ástand: Ómetið
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Fjánhúsflöt er í gamla heimatúninu fyrir neðan fjárhúsið 308-15 sem er 65 m norðaustur af bæjarhólnum.¹⁵⁶

Ártún 125653 308 - 49

Sérheiti: Garðsflöt
Hlutverk: Tún
Tegund: Frásögn
Aldur: 1934-1955
Staðsetning: X: 362671, Y: 421589
Ástand: Ómetið
Heimildamaður: Krístrún Ósk
Kalmansdóttir.

Staðhættir

Garðsflöt er fyrir framan kartöflugarðinn 308-12 í Ártúni.¹⁵⁷

Ártún 125653 308 - 50

Sérheiti: Sumarbústaður Lofts
Guðmundssonar
Hlutverk: Sumarbústaður
Tegund: Frásögn
Aldur: 1945-1956
Staðsetning: X: 362794, Y: 421665
Heimildamenn: Anna Margrét
Sigurðardóttir, Krístrún Ósk Kalmansdóttir.

Staðhættir

Sumarbústaður sem var staðsettur upp með Blikdalsá rétt ofan við heimatúnið og klettinn Hæring.

Lýsing

Loftur Guðmundsson ljósmyndari og kvikmyndagerðarmaður reisti sér sumarbústað í Ártúni árið 1945 eða 1946 að sögn Krístrúnar. Í eitt ár, 1955-1956, voru hjónin Anna Margrét Sigurðardóttir og Böðvar Eyjólfsson í Saurbæ ábúendur í Ártúni. Þá keyptu þau bústaðinn og fluttu niður fyrir bæinn og bjuggu í honum þar. Seinna seldu þau bústaðinn til Bergvíkur á Kjalarnesi. Það að Loftur átti sumarbústað þarna skýrir trúlega hvers vegna Ártún kom við sögu svo margra íslenskra kvikmynda um miðja síðustu öld og varð hálfgerð kvikmyndaver, „Hollywood

¹⁵⁴ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹⁵⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹⁵⁶ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

¹⁵⁷ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Íslands“.¹⁵⁸ Engin ummerki er að sjá lengur eftir bústaðinn.

Ártún 125653 308 - 51

Hlutverk: Brú
Tegund: Heimild
Aldur: 1220
Ástand: Ómetið

Staðhættir

Í máldaga Saurbæjarkirkju frá um 1220 segir um brú á Blikdalsá: „Bru scal hallda a blic dals a þar milli fialls oc fioru. ær sa vill sem j saurbæ byr. þa ær meðal maðr megi bera halfa vætt a baci ser j logne. oc hafa fataæcan mann þar til er a er gior. æn æf votn taca af bruna. eða fellr af fyrir fyrnsku sacir. þa scal gefa halfa mork hin fyrstu missere. en mork onnur. en. xij. aura hin þriðiu. en síðan scal hafa qvengilldan omaga þar til er a er gior.“¹⁵⁹

Lýsing

Engar minjar eru sjáanlegar eftir þessa brú.

Ártún 125653 308 - 52

Hlutverk: Brú
Tegund: Brú
Aldur: 1928-1980
Staðsetning: X: 362634, Y: 421555
Ástand: Gott
Hættumat: Lítil hætta

Mynd 47. Brú yfir Ártúnsá á gamla vesturlandsvegi. Horft í norðvestur.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010). Anna Margrét Sigurðardóttir (06.010.2010).

¹⁵⁹ *Diplomatarium Islandicum*. I., 402.

Staðhættir

Brú yfir Blikdalsá á gamla Vesturlandsveginum um 50 m fyrir neðan núverandi brú.

Lýsing

Árið 1928 var sett brú án handriðs yfir Blikdalsá. Árið 1946 var brúin svo endurbyggð undir stjórn Sigurðar Björnssonar brúarsmiðs. Núverandi brú var byggð á árunum 1979-1980.¹⁶¹

Ártún 125653 308 – 53

Hlutverk: Sel
Tegund: Heimild
Aldur: 1875

Staðhættir

Heimild um selstöðu Ártúns í Jarðabókinni. „Selstöðu og beit hefur jörðin frí á Blikdal um sumar og vetur í Saurbæjarlandi.“¹⁶²

Lýsing

Tóftir tveggja selja eru sjáanleg á Blikdal norðan megin við ána í Saurbæjarlandi. Fremra selið er Saurbæjarsel sem síðast var í notkun stendur við Selgötuna í miðri hlíð undir Selfjalli. Innra selið sem kallast Holusel er aðeins innar niður við Blikdalsá. Í Saurbæjarseli var síðasta kona „Síðasta kona Matthíasar Jochumssonar var selráðskona í þessu seli, sem heitir Saurbæjarsel.“¹⁶³ Matthías kvæntist í þriðja og síðasta sinn Guðrúnu Runólfsdóttur frá Saurbæ á Kjalarnesi árið 1875.¹⁶⁴ Þannig að selið hefur verið í notkun fram til 1874. Ekki er vitað hvort eða í hvoru Ártún hefur haft selstöðu.

¹⁶⁰ Ljósmynd. Margrét Björk Magnúsdóttir

¹⁶¹ Þorsteinn Jónsson (1998), 117.

¹⁶² Árni Magnússon og Páll Vídalín III bindi (1923-24), 374.

¹⁶³ Örnefnastofnun. Örnefnalýsing fyrir Saurbæ.

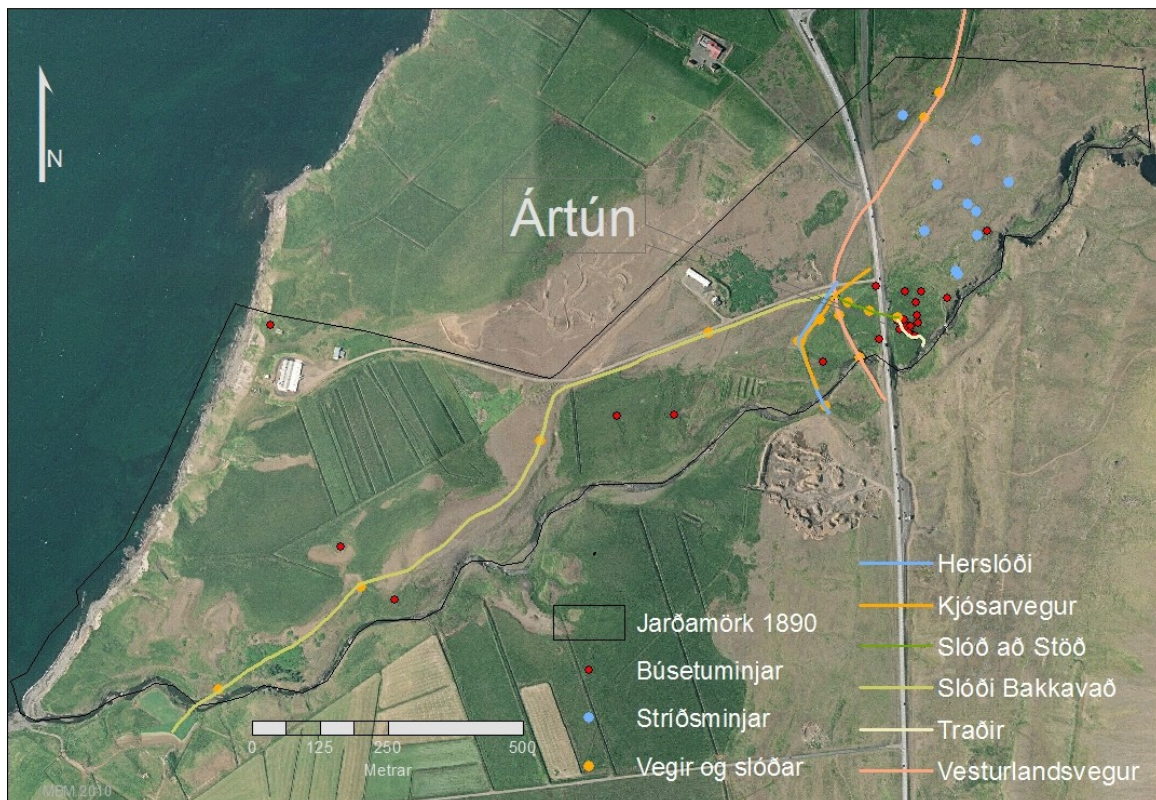
¹⁶⁴ Sótt 27. Sept. 2010 á slóðina

<http://www.skaldhus.akureyri.is/mj-agrip-II.html>

8. Samantekt og niðurstöður

Á jörðinni Ártúni eru nú skráðir samtals 53 minjastaðir en þar er að finna bæði búsetu- og stríðsminjar. Í töflu 2 í viðauka koma fram helstu upplýsingar sem varða skráða minjastaði í Ártúni, hlutverk þeirra, tegund og staðsetningu.

Greining var gerð á minjum eftir því hvaða hlutverki þær gegndu á sínum tíma og dreifingu þeirra innan jarðarinnar en niðurstöðu greiningarinnar má sjá á mynd 48. Búsetuminjar eru flestar staðsettar á og í kringum bæjarhólinn en stríðsminjarnar á melunum fyrir ofan bæinn.

Mynd 48. Hlutverk minja.

Bæjarhólar og bæjarstæði eru minjar sem hafa mikið rannsóknar- og heimildagildi því þar hefur yfirleitt verið byggt upp aftur og aftur og við það hlaðast upp mannvistarlög. Þeir geyma því gjarnan ómetanlegar upplýsingar um lífsviðurværi fólks á fyrri tímum. Bæjarhóllinn í Ártúni er í góðu ásigkomulagi og hefur sem slíkur mikið rannsóknar- og varðveislugildi. Tóftir síðasta bæjarins standa að öllum líkindum á sama stað og fyrirrennarar hans.

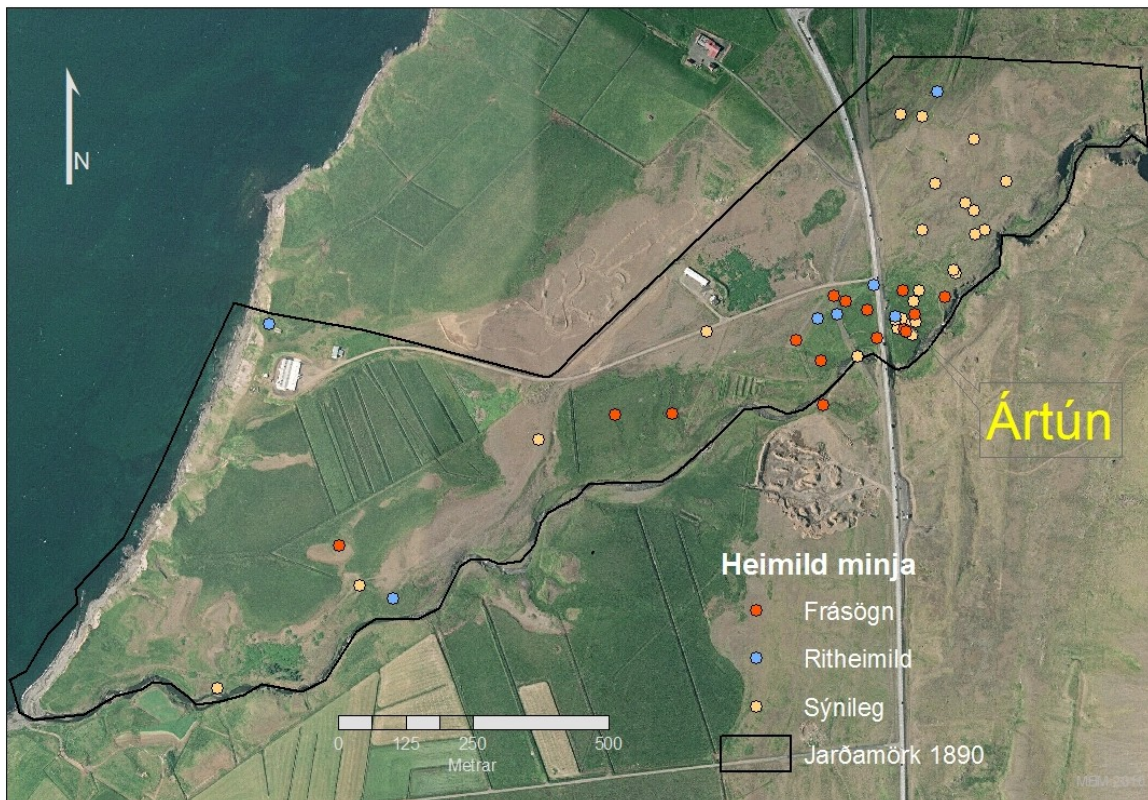
Sjónrænt gildi bæjarhólsins eins og hann er í dag er mikið, því þarna má sjá umfang og form síðasta bæjarins og auðvelt er að gera sér í hugarlund hvernig þarna hefur verið umhorfs á meðan enn var búið í Ártúni. Þarna hefur ferðalöngum gefist kostur á að fylgjast með

hrönnun torfbæjar frá árinu 1956 til dagsins í dag, þar sem Vesturlandsvegurinn liggur og hefur legið í gegnum heimatúnið rétt neðan við bæjarhólinn.

Við skráningu jarðarinnar voru farnar ýmsar leiðir til að grafast fyrir um minjar. Í töflu 1 hefur verið tekið saman hvaða heimildir liggja að baki skráningu minja í Ártúni. Búnir voru til þrjú flokkar sem minjarnar voru síðan flokkaðar í eftir því sem við átti og á mynd 45 eru þær aðgreindar með litum. Í flokknum sýnilegar minjar eru minjar sem enn sjást á yfirborði. Ritheimild er flokkur með minjum skráðum eftir ritheimildum og í flokknum frásögn eru minjar sem skráðar eru eftir frásögnum staðkunnugra.

Tafla 1. Heimildir minja.

	Sýnilegar	Ritheimild	Frásögn	Samtals
Fjöldi minja	30	7	15	53
Hlutfall í %	57.5%	13.5%	30%	100%

Mynd 49. Heimild minja.

Sýnilegar minjar eru stærsti flokkurinn, telur 30 minjar, en lítið hefur verið hróflað við minjum frá því búskapur lagðist af í Ártúni og svæðið hefur ekki orðið túnasléttun að bráð. Því er mikið af sjáanlegum minjum.

Frásögn er næst stærsti flokkurinn, telur 15 minjar, en miklar upplýsingar fengust frá Krístrúnu Ósk Kalmansdóttur sem jók mikið við vitneskju um minjarnar. Þetta sýnir greinilega hversu mikilvægur þáttur staðkunnugra er við fornleifaskráningu. Ritheimildir reka svo lestina með 7 heimildir en þær gefa vísbendingar um hvar minjar geta verið.

Flestar stríðsminjarnar á jörðinni eru holur sem rutt hefur verið upp úr í kringum þær. Að sögn Krístrúnar voru stærri holurnar notaðar fyrir loftvarnarbyssur en þær minni notuðu hermenn til að fela sig í og strengdu yfir þær græn net.¹⁶⁵

Hlutverk Ártúns sem kvikmyndaver við upphaf kvikmyndagerðar á Íslandi er athyglisvert. Það hefur trúlega haft áhrif á staðarval við upptökur á kvikmyndum að einn af frumkvöðlum íslenskrar kvikmyndagerðar Loftur Guðmundsson ljósmyndari og kvikmyndagerðarmaður byggði sér sumarhúsið rétt ofan við bæinn.

Í Ártúni er um að ræða minjaheild búsetuminja sem samanstendur af bæjarhól með híbýlum og skepnuhúsum. Aðgengi að minjunum er gott svo ef vilji væri fyrir hendi mætti gera það enn betra og einnig mætti setja fram upplýsingar með sögu staðarins í máli og myndum.

Tóftir síðasta bæjarins í Ártúni sýna einstakt búsetulandslag í næsta nágrenni Reykjavíkur. Búsetuminjar sem er að finna á jörðinni eru gott dæmi um búsetu á svæðinu. Minjarnar hafa ekki orðið fyrir raski eftir að búskapur lagðist af á jörðinni og eru einstakar vegna þess að þær eru vel varðveitt minjaheild innan vébanda höfuðborgarinnar.

¹⁶⁵ Krístrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Heimildir

Útgefið efni

Björn Lárusson. *The old Icelandic land registers*. Lundur, 1967.

Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörning, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn, I. bindi. Kaupmannahöfn, 1857-76.

Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörning, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn, XV. bindi. Reykjavík, 1947-1950.

Fasteignabók, löggilt af Stjórnarráði Íslands samkv., lögum nr. 22, 3 nóv. 1915: öðlast gildi 1. apríl 1922. Reykjavík, 1921.

Fasteignabók, löggilt af fjármálaráðuneytinu samkvæmt lögum nr. 41, 8 sept. 1931: öðlast gildi 1. apríl 1932. Reykjavík, 1932.

Fasteignabók, löggilt af fjármálaráðuneytinu samkvæmt lögum nr. 3, 6. jan. 1938. Reykjavík, 1942- 1944.

Fasteignabók, samkvæmt lögum nr. 33 frá 1955: öðlast gildi 1. maí 1957, I bindi. Reykjavík, 1956-70.

Ingvar Birgir Friðleifsson. „Jarðsaga Esju og nágrennis.“ *Árbók 1985. Þættir um nágrenni Reykjavíkur*. Ritstjóri Þorleifur Jónsson. Reykjavík, 1985.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, III bindi. Gullbringu- og Kjósarsýsla, 2. útg. [ljósprentun]. Kaupmannahöfn, 1923-1924.

J. Johnsen. *Jarðatal á Íslandi, með brauðlýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu.* J. Johnsen gaf út. Kaupmannahöfn, 1847.

Morgunblaðið. „Kýr í kvikmyndaveri“. 30.06. 1968.

Morgunblaðið. „Verndum gamlar minjar“. 19.03.1970.

Ný jarðabók fyrir Ísland. Jarðabókaútgáfan. Kaupmannahöfn, 1861.

Ragnheiður Traustadóttir. *Fornleifaskráning á Miðnesheiði.* Ritröð, Þjóðminjasafn Íslands, Rannsóknarskýrslur, 2000:5. Reykjavík, 2000.

Þjóðminjalög 2001 nr. 107.

Þorsteinn Jónsson. *Kjalnesingar: Ábúendur og saga Kjalarneshrepps frá 1890*. Ritröð, Kjósarsýsla: Íslendingar, ættir, byggðir og bú: 1. Reykjavík, 1998.

Óútgefið efni

Margrét Björk Magnúsdóttir og Davíð Bragi Konráðsson. *Ártún á Kjalarnesi, Fornleifaskráning*. 2006. Óbirt skráningarskýrsla við Háskóla Íslands, sagnfræði- og heimspekideild. 2006.

Túnakort frá 1916 yfir Ártún ásamt skýringum. Þjóðskjalasafn Íslands.

Landamerki Bakka á Kjalarnesi. Nr. 83. 3/6 1890. Þjóðskjalasafn Íslands.

Markalýsing fyrir Saurbæ á Kjalarnesi. Nr. 84. 3/6 1890. Þjóðskjalasafn Íslands.

Landamerkjabréf fyrir Saurbæ á Kjalarnesi. Nr. 36. 8/5 1922. Þjóðskjalasafn Íslands.

Örnefnaskrár í Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Munnlegar heimildir

Anna Margrét Sigurðardóttir (munnleg heimild 06.01.2010)

Kristrún Ósk Kalmansdóttir (munnleg heimild 07.01.2010).

Vefsíður

Kvikmyndir.is. Skoðað 07.12.2009 á
<http://kvikmyndir.is/KvikmyndirMovie/entry/movieid/4055>.

Kvikmyndir.is. Skoðað 27.11. 2009 á
<http://kvikmyndir.is/KvikmyndirMovie/entry/movieid/4051#>.

Óbyggðanefnd. *Úrskurður Óbyggðanefndar, mál nr. 3-4/2004. Kjalarnes og Kjós*. 2006. Skoðað 09.12. 2009 á http://www.obyggd.stjr.is/mal_3_og_4_2004.pdf.

Örnefnasafn. *Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum*. Skoðað 17.02. 2010 á
http://www.arnastofnun.is/page/arnastofnun_nafn_ornefnasafn.

Myndaskrá

Mynd 1. Skráningarsvæðið, Ártún Kjalarnesi.	5
Mynd 2. Jarðamörk 1890.....	8
Mynd 3. Minjakort.....	9
Mynd 4 Minjar í heimatúni.....	10
Mynd 5. Túnakort frá árinu 1916.	11
Mynd 6. Túnakort frá árinu 1916 sett yfir loftmynd.	11
Mynd 7. Ártún Kjalarnesi um 1950, horft í austur.	12
Mynd 8. Málverk frá Ártúni.....	14
Mynd 9. Ártún í vetrarbúningi, horft í suðaustur.....	16
Mynd 10. Ártún 1967.	16
Mynd 11. Örnefnakort.....	17
Mynd 12. Örnefni í heimatúni Ártúns.	18
Mynd 13. Bæjarhóll Ártúns, teikning.	18
Mynd 14. Hluti Túnakorts 1916.....	19
Mynd 15. Skemma, horft í austur.	19
Mynd 16. Baðstofa og eldhús, horft í austur.	20
Mynd 17. Bæjargöng, horft í norðaustur.	20
Mynd 18. Inngangur í hlóðaeldhús, horft í norður.	21
Mynd 19. Búr, horft í austur.....	21
Mynd 20. Fjós, horft í norður.	22
Mynd 21. Hænsnahús, horft í norður.....	22
Mynd 22. Hlaða horft í austur.	23
Mynd 23. Hesthús fyrir norðan bæ, horft í suður.	24
Mynd 24. Kálgarður, horft í suður.....	24
Mynd 25. Útihús við norðurhorn kálgarðs, horft í austur.....	25
Mynd 26. Garðlag, horft í vestur.	25
Mynd 27. Fjánhús 02, horft í austur.....	25
Mynd 28. Útihús 3, horft í vestur.	26
Mynd 29. Teikning af 308-16 og 17.....	27
Mynd 30. Stríðsminjar, horft í suðaustur.	27
Mynd 31. Stríðsminjar, horft í norðvestur.	27
Mynd 32. Stríðminjar, horft í vestur.....	28
Mynd 33. Stríðminjar, horft í norðvestur.....	28
Mynd 34. Steypur sökkull og hæðamerki.....	29
Mynd 35. Stríðsminjar, horft í norðvestur.	29
Mynd 36. Stríðminjar, horft í norðvestur.	29
Mynd 37. Stríðsminjar, horft í norðvestur.	30
Mynd 38. Grafarmýri, horft í suður.....	30
Mynd 39. Borgarhóll, horft í norður.....	30

Mynd 40. Kringlumýri, horft í suðvestur.	31
Mynd 41. Vörðugróf, horft í vestur.	31
Mynd 42. Traðir austan við bæjarhól, horft í norðvestur.	32
Mynd 43. Brú á gamla Vesturlandsvegi, horft í austur.	32
Mynd 44. Ártúnsrétt, horft í norðvestur.	33
Mynd 45. Stríðsminjar.	34
Mynd 46. Steyptar undirstöður í rúst 308-39.	34
Mynd 47. Brú yfir Ártúnsá á gamla vesturlandsvegi. Horft í norðvestur.	38
Mynd 48. Hlutverk minja.	39
Mynd 49. Heimild minja.	40

Viðauki

Tafla 2. Skráðir minjastaðir í Ártúni

Númer minja	Hlutverk	Staðsetn. ISN93 X	Staðsetn. ISN93 Y	Tegund	Aldur
308-1	Bústaður	362717	421618	Tóft	
308-2	Tóft	362707	421626	Heimild	1916-1916
308-3	Skemma	362711	421621	Tóft	1916-1956
308-4	Baðstofa, eldhús	362713	421617	Tóft	1916-1956
308-5	Bæjargöng	362716	421613	Tóft	1916-1956
308-6	Hlóðaeldhús	362719	421616	Tóft, heimild	1916-1940
308-7	Búr	362718	421611	Tóft	1916-1956
308-8	Fjós	362722	421604	Tóft	1916-1956
308-9	Hænsnahús	362727	421599	Tóft	1916-1956
308-10	Hlaða	362727	421614	Niðurgröftur með hleðslu	1930-1956
308-11	Hesthús	362717	421625	Tóft	1916-1956
308-12	Kálgarður	362707	421607	Garðlag	1916-1956
308-13	Útihús	362705	421623	Tóft	1916
308-14	Garður	362741	421619	Garðlag	
308-15	Fjánhús	362748	421677	Tóft	1916-1956
308-16	Útihús	362815	421709	Tóft	1900-1956
308-17	Stríðsminjar	362812	421715	Stríðsminjar	1930-1944
308-18	Stríðsminjar	362848	421824	Niðurgröftur	1930-1944
308-19	Stríðsminjar	362834	421837	Niðurgröftur	1930-1944
308-20	Stríðsminjar	362909	421879	Niðurgröftur	1930-1944
308-21	Stríðsminjar	362848	421955	Niðurgröftur	1930-1944
308-22	Stríðsminjar	362714	422001	Hóll	1930-1944
308-23	Stríðsminjar	362778	421874	Niðurgröftur	1930-1944
308-24	Stríðsminjar	362753	421788	Niðurgröftur	1930-1944
308-25	Mótekja	361777	421110	Heimild	
308-26	Fjárborg	361679	421209	Frásögn	1934-1955

308-27	Mógröf	362187	421449	Frásögn	1934-1955
308-28	Landamerki, varða	361549	421616	Heimild	
308-29	Traðir	362735	421596	Gata	1916-1955
308-30	Brú	362781	422043	Brú	1920-1940
308-31	Vegur	362596	421634	Vegur	1920-1940
308-32	Garður			Heimild	
308-33	Torftaka	362292	421450	Frásögn	1934-1955
308-34	Tún	362566	421547	Frásögn	1934-1955
308-35	Rétt	362869	421789	Tóft	1842-1955
308-36	Stríðsminjar	362851	421781	Tóft	1930-1956
308-37	Hesthús	362665	421688	Heimild	1916-1955
308-38	Traðir	362704	421630	Heimild, frásögn	1916-1955
308-39	Tún	362740	421633	Frásögn	1934-1955
308-40	Slóð	362047	421404	Gata	1934-1955
308-41	Brúsapallur	362590	421667	Frásögn	1934-1955
308-42	Slóð	362652	421641	Frásögn	1934-1955
308-43	Slóð	362560	421625	Heimild, frásögn	1916-1956
308-44	Vegur	362521	421585	Frásögn	1945-1955
308-45	Slóð	362738	421657	Gata	1934-1955
308-46	Geymsla	362719	421606	Frásögn	1934-1955
308-47	Kamar	362724	421601	Frásögn	1934-1955
308-48	Tún	362717	421676	Frásögn	1934-1955
308-49	Tún	362671	421589	Frásögn	1934-1955
308-50	Sumarbústaður	362794	421665	Frásögn	1945-1956
308-51	Brú			Heimild	
308-52	Brú	362634	421555	Brú	1928-1980
308-53	Sel			Heimild	1874